

ROZHLADY

PODIEL FRANTIŠKA KARŠAIA NA ROZVOJI KOMENIOLÓGIE A DEJÍN ŠKOLSTVA NA SLOVENSKU

EDUARD LUKÁČ

LUKÁČ, Eduard. The contribution of František Karšai to the development of Comeniology and the history of education in Slovakia. *Historický časopis*, 2017, 65, 2, pp. 295-320, Bratislava.

Doc. PhDr. František Karšai, CSc. was one of the personalities who significantly contributed to the development of Comeniology and the history of education in Slovakia. His works contributed to knowledge of the activity of significant educators, their writings on educational theory and on the origin and activity of the Evangelical College in Prešov. His monographs, studies and articles on the problem of the study of the life and work of J.A. Comenius place him among the leading experts on Comenius not only in Slovakia, but also internationally. His leading role in organizing events concerned with Comenius in Prešov also contributed to this position. He was also the first in our country to introduce the use of internal television for the training of future teachers in the faculty of education.

Key words: František Karšai. J.A. Comenius and Slovakia. Comeniology. History of education and educational theory.

Tradícia skúmania života a diela J. A. Komenského má na našom území korene vztahujúce sa až do obdobia jeho života. I po jeho smrti sú v ďalších etapách vývoja našej spoločnosti badateľné prejavy domácich pedagógov a literátov zaoberať sa jeho myšlienkami a využívať ich najmä v pedagogickej praxi. Zrod modernej komeniológie ako systematického skúmania spadá do obdobia prelomu 19. a 20. storočia a je späté s výsledkami vedeckej práce Jána Kvačalu. Na jeho priekopnícku prácu nadväzovali ďalší odborníci, medzi ktorých môžeme právom uviesť i doc. PhDr. Františka Karšaia, CSc., ktorý sa zaradil medzi významných komeniológov a historikov školstva a pedagogiky.

František Karšai – hlavné životné udalosti a pedagogické pôsobenie

František Karšai sa narodil 3. apríla 1918 v Prešove ako najmladší zo siedmich súrodencov. Jeho otec pracoval ako vedúci účtovník pre mlyn v neďalekom Veľkom Šariši a matka sa pre svoj zlý zdravotný stav starala o domácnosť.¹ Základné vzdelanie získal na 5-ročnej ľudovej škole (1924/1925 – 1928/1929) a potom pokračoval v štúdiu

1 Archív Útvaru pre personálnu prácu a starostlivosť o zamestnancov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove (ďalej AÚPPSZ FF PU), Životopis datovaný 1. apríla 1972.

na 8-ročnom gymnáziu (1929/1930 – 1936/1937) v Prešove, ktoré ukončil 3. júna 1937 maturitnou skúškou.² Láska k prírode, ktorú dával najavo počas celého života, sa už vtedy prejavila jeho účasťou v skautskom hnutí. Po smrti matky (1936) ho na štúdiách v Bratislave podporoval brat Pavol, no roku 1942 zo sociálnych dôvodov predčasne ukončil štúdium odboru filozofia – nemecký jazyk na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (v tom čase Slovenskej univerzity v Bratislave), kde vykonal len jednu štátnu skúšku. Počas vysokoškolského štúdia bol členom Spolku východoslovenských akademikov v Prešove a roku 1941 bol jeho predsedom.

Od 1. februára 1942 do konca augusta roku 1943 pôsobil ako učiteľ na Štátnom slovenskom reálnom gymnáziu v Prešove a od 1. septembra 1943 bol preložený a vyučoval pedagogiku a nemčinu na Štátnej učiteľskej akadémii v Prešove.³ Dňa 20. februára 1944 sa oženil s Helenou (rod. Gurská, nar. 1925)⁴ a zo šťastného manželstva sa narodili dve dcéry – Mária Magdaléna (nar. 1945) a Beáta (nar. 1948). „*Kým sme boli so sestrou Beátou malé, rady sme sa skrývali pod oteckovým ‚velkým‘ písacím stolom. Tam bola kúzelná atmosféra a mohli sme si všeličo vymýšľať. Keď mal troška voľného času spieval nám, hral na husličkách, vymýšľal pre nás hry.*“⁵

Vojenské udalosti donútili manželov v čase od 18. decembra 1944 do 5. marca 1945 k evakuácii do Liptovského Sv. Mikuláša, kde sa v januári narodila ich prvá dcéra. Po návrate z evakuácie do Prešova bol F. Karšai na odporúčanie dr. Stanislava Felbera, profesora Štátnej učiteľskej akadémie v Prešove, 10. apríla 1945 Povereníctvom SNR pre školstvo a osvetu poverený dočasným vedením tejto akadémie. „*Hneď po oslobodení r. 1945 spolu s profesormi Jozefom Koreňom a Stanislavom Felberom začal intenzívne pracovať na obnovení vyučovania vo svojej škole, v ktorej sa zakrátko stal riaditeľom.*“⁶ Vo svojom životopise si nasledovne spomína na uvedené neľahké obdobie s jemu vlastnou dávkou sebakritiky: „*Školu som dal do normálneho chodu tak, že školský rok bol ukončený riadne maturitnými skúškami. Nakoľko som videl, že som ešte veľmi mladý a pre vojnové pomery nemal som ešte uzavretú druhú štátnu skúšku, požiadaval som o uvoľnenie z funkcie riaditeľa a 1. októbra 1945 odovzdal som školu novomenovanému riaditeľovi Jánovi Fedákovi.*“⁷

Po odovzdaní funkcie riaditeľa ostal pôsobiť na učiteľskej akadémii v Prešove a v tom čase bol i členom skúšobnej komisie pre získanie učiteľskej spôsobilosti na ľudových a meštianskych školách, v ktorej mal na starosti pedagogiku. Povojnová preverovacia komisia Povereníctva školstva roku 1946 v jeho činnosti nenašla žiadne negatívne okolnosti a ponechala ho pôsobiť ako učiteľa v štátnych službách, pričom 9. decembra 1946 vykonal druhú štátnu skúšku na FF UK v Bratislave.⁸

Od 1. septembra 1947 sa stal pracovníkom Štátneho pedagogického ústavu v Bratislave (ŠPÚ), s vysunutým pracoviskom v Prešove. Zárodokom ŠPÚ bolo Reformné odde-

2 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Osobný dotazník, datovaný 5. júla 1972.

3 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Osobná karta, datovaná 31. decembra 1960.

4 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Osobná karta, datovaná 20. marca 1974.

5 Zápis zo spomienok dcéry Márie Žilinkovej, rod. Karšaiovej.

6 MÁTEJ, Jozef. František Karšai 50-ročný. In *Jednotná škola*, 1968, roč. 20, č. 5, s. 477.

7 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Životopis datovaný 1. apríla 1972.

8 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Osobná karta datovaná 1. septembra 1955.

lenie zriadené na Povereníctve školstva a osvetu (PŠO) v Bratislave. Štátny pedagogický ústav začal pracovať od 1. apríla 1947 a mal si „*zaistiť blízke, rýchle a krátke a úspešné spojenie so životom v škole – pedagogickou praxou i s pedagogickou teóriou, ktorá sa mala rozvíjať na novozaložených pedagogických fakultách (1946)*“.⁹

Štátny pedagogický ústav v Bratislave mal svoje vysunuté pracovisko v Prešove, na ktorom poveril 20. septembra 1947 F. Karšaia organizovaním okresných pedagogických zborov na východnom Slovensku. Prvým z nich bol práve Okresný pedagogický zbor v Prešove (1947) a František Karšai sa stal jeho tajomníkom. Okrem toho bol F. Karšai i pri zrode okresných pedagogických zborov napr. vo Svidníku, v Giraltovciach a pri Školskom inšpektoráte ukrajinských škôl v Prešove. „*Aby práca úspešne napredovala, združili sa prešovskí učitelia v prvý Okresný pedagogický zbor na Slovensku a za pracovnú náplň určili si:*

1. *Psychotechnický výskum školopovinného žiactva.*
2. *Zisťovanie vedného stavu žiactva (podľa predpísaných učebných osnov).*
3. *Zistiť, aká má byť vedná úroveň a ako by bolo možné dosiahnuť kvantitatívne a kvalitatívne maximum.*
4. *Pripraviť dobré pracovné učebnice.*
5. *Založiť príručnú knižnicu s odbornou literatúrou.*
6. *Zariadiť pedagogické pracovne a študovne.*
7. *Technicky čo najdokonalejšie zvládnuť určené úlohy.*¹⁰

Na tomto poste F. Karšai viedol metodické semináre pre učiteľov, prednášal na učiteľských poradách o pedagogických problémoch z oblasti teórie výchovy a dejín pedagogiky. Zapájal sa aj do realizácie pedagogického výskumu na školách, ktorého výsledky zasielal na Štátny pedagogický ústav v Bratislave.¹¹

Po zriadení krajských národných výborov začal F. Karšai od 1. mája 1949 pracovať na pedagogickom oddelení Referátu školstva KNV v Prešove. Viedol oddelenie škôl III. stupňa a v roku 1951 sa stal prednostom osobného oddelenia odboru školstva KNV. Túto funkciu vykonával do 31. januára 1952.

Na vlastnú žiadosť opustil prácu administratívneho charakteru a od 1. februára 1952 začal opäť pôsobiť ako učiteľ, tentoraz na Pedagogickom gymnáziu K. Gottwalda v Prešove, na ktorom vyučoval pedagogiku. Dňa 1. septembra 1952 bol KNV v Prešove menovaný za vedúceho Krajského pedagogického zboru a o rok neskôr sa stal zástupcom riaditeľa na Pedagogickom gymnáziu K. Gottwalda, a to až do 31. októbra 1954. Bol predsedom komisie pre vypracovanie nových učebných osnov a členom komisie pre prípravu učebníc pre ukrajinské školy. V úprimnej snahe o rozvoj povojnovej republiky, tak ako mnohí iní učitelia i on si podal prihlášku za člena KSS, no pre svoje „*nevyrovnanie sa s náboženskou otázkou*“¹² bol v lete 1953 vyškrtnutý zo zoznamu kandidátov.

9 PŠENÁK, Jozef. Úloha Štátneho pedagogického ústavu vo zvyšovaní úrovne pedagogického myslenia. In FERLÍKOVÁ, Klára (ed.). *Pamätnica pri príležitosti 60. výročia založenia Štátneho pedagogického ústavu*. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2007, s. 11. ISBN 9788089225286

10 KARŠAI, František. Prvý Okresný pedagogický zbor na Slovensku. In *Jednotná škola, 1947 – 1948*, roč. III, č. 1, s. 31.

11 Múzeum školstva a pedagogiky, fond F. Karšaia, Životopis F. Karšaia, č. 2561/91, s. 1.

12 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Životopis datovaný 1. apríla 1972.

Neistota jeho ďalšieho pôsobenia, ktorá bola spôsobená spoločensko-politickým vývojom tohto obdobia i negatívnym stanoviskom vedúcim k vyškrtnutiu zo zoznamu kandidátov, viedla F. Karšai k rozhodnutiu navštevovať fotografický kurz, ktorý ukončil certifikátom. Láska k prírode našla vhodné spojenie so záľubou vo fotografovaní, čoho výsledkom boli i získané ocenenia za jeho fotografickú tvorbu. „*Mňa, ako staršiu z dcér brával na výlety do prírody, na hrady, alebo pomáhať pri archeologických prácach ešte v bývalej starej tehelni v Prešove. Chodili sme zbierať huby, poznávali Slovensko a tešili sa zo života. Veľa fotografoval a potom ma zaučal aj do vyrábania fotografií.*“¹³

Od 1. novembra 1954 do 31. augusta 1955 viedol Kabinet pedagogiky a psychológie na Krajskom ústave pre ďalšie vzdelávanie v Prešove, ktorý vznikol zreorganizovaním Krajského pedagogického zboru v Prešove a pôsobil aj ako externý pracovník Katedry pedagogických vied.

Na návrh Rady Vyššej pedagogickej školy v Prešove bol F. Karšai od 1. septembra 1955 prijatý za odborného asistenta pre pedagogiku na Katedru pedagogických vied.¹⁴ Vedúcim katedry, ktorá zabezpečovala aj výučbu hudobnej výchovy (neskôr to bol Ústav hudobnej výchovy pri katedre pedagogických vied) a výučby pre študentov ukrajinského oddelenia bol Jan Hvozdič.¹⁵

Katedra sa zároveň podieľala i na pedagogickom procese na Filologickej fakulte Vysokej školy pedagogickej v Prešove.¹⁶ Centrom záujmu F. Karšai sa stali dejiny pedagogiky a po odchode kolegyne Ľudmily Fábryovej zabezpečoval i prednášky z predmetu Teória výchovy. Jeho prvou výskumnou témou bol *Výskum dejín prešovského školstva od XV. do XVI. storočia*. Na zasadnutí katedry 29. septembra 1955 bol poverený úlohou vypracovať historické mapy k dejinám pedagogiky a koordinovať zabezpečenie praxe študentov.¹⁷

Stretnutie ku koordinácii aktivít vzťahujúcich sa k zabezpečeniu praxí sa konalo 20. októbra 1955¹⁸ a F. Karšai následne stanovil hlavné úlohy fakultnej (cvičnej) školy, odborných katedrií a ústavu praxe.¹⁹ Po ukončení praxe mal každý študent vypracovať záverečnú správu (počet hospitácií, výstupov, rozbor s metodikmi z fakulty a učiteľmi školy, účasť na mimotriednych a mimoškolských aktivitách, návrhy na zlepšenie), ktorú

13 Zo spomienok dcéry Márie Žilinkovej, rod. Karšaiovej.

14 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, menovanie odborným asistentom pre pedagogiku, č. 2751/55.

15 Archív Prešovskej univerzity v Prešove (ďalej APU), f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Správa o činnosti katedry od júna 1955 do 15. marca 1956, sig. D-I/5, inv. č. 714, k. 42, č. 277/1956.

16 Školskou reformou bola od škol. r. 1953/1954 na prípravu učiteľov stredných škôl zriadená Vysoká škola pedagogická v Bratislave s tromi fakultami: fakultou spoločenských vied, fakultou prírodných vied (obidve mali sídlo v Bratislave) a filologickou fakultou, ktorá sídlila v Prešove. Súčasťou reformy bolo i zriadenie Vyššej pedagogickej školy v Prešove (založenej v škol. r. 1953/1954), kde sa v 2-ročnom štúdiu pripravovali budúci učitelia pre druhý stupeň základnej školy.

17 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Zápisnica napísaná na 2. zasadnutí Katedry pedagogických vied konanom dňa 29. septembra 1955 v miestnosti KPV na Stalinovej ulici 80/II, sig. D-I/5, inv. č. 713, k. 42, č. 323/1955.

18 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Verejné zasadnutie KPV o súvislej školskej praxi poslucháčov v škol. roku 1955/56, sig. D-I/5, inv. č. 713, k. 42, č. 350/1955.

19 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Zápisnica napísaná na verejnom zasadnutí Katedry pedagogických vied konanom dňa 20. októbra 1955, sig. D-I/5, inv. č. 713.

bol povinný odovzdať metodikovi príslušnej katedry. „*Ako vážny nedostatok videl vedúci ústavu školskej praxe to, že ešte stále rozborov vyučovacích hodín a ich hodnotenie sa robí formálne, povrchné a príčinu vidí nielen u poslucháčov, ale aj v tom, že na týchto rozboroch nezúčastňujú sa vždy metodici odborných kateder a zástupca KPV.*“²⁰

Uznanie jeho koncepcnej činnosti vyjadril vtedajší vedúci katedry J. Hvozdič, keď na zasadnutí katedry 27. januára 1956 na rozdiel od predchádzajúceho tzv. obdobia „neujasnenosti úloh“, hodnotil obdobie činnosti ústavu školskej praxe pod vedením F. Karšaia už ako „*obdobie cieľavedomosti, keď nový člen KPV s. Karšai prebral vedenie Ústavu a skonsolidoval jeho prácu, čím práca Ústavu sa teraz uberá správnym smerom.*“²¹

Vďaka dobrej znalosti maďarčiny informoval ostatných pedagógov o pedagogickej tvorbe a výskumných aktivitách maďarských kolegov a presadzoval, aby učiteľom vysokých škôl boli umožnené študijné cesty do zahraničia. „*Jeho prednášky boli na vysokej úrovni, spájal ich nielen s dejinami kultúry, ale aj s filozofickým myslením, teoretickými otázkami pedagogiky a vývojom školských sústav. Osobitnú pozornosť venoval dejinám pedagogiky a školstva v ČSSR, osobitne na Slovensku.*“²² Dokladom tohto zamerania je napr. článok *Po stopách J. A. Komenského v Prešove* (*Učiteľské noviny*, 1957, č. 13, s. 3.) a významné štúdie. V prvej *Poznámky k otázke založenia prešovského kolégia (Jednotná škola*, 1957, č. 5, s. 595-615) na základe štúdia dobových prameňov a komparáciou s neskoršími monografiami a článkami dokázal vyvrátiť názory o prekrývaní sa obdobia existencie mestskej školy a kolégia, resp. názory o pokračovaní mestskej školy v podobe kolégia. Karšai naopak preukázal, že kolégium vzniklo „*ako nová škola, a nie je organickým pokračovaním prešovskej mestskej školy.*“²³ Štúdia je vhodne doplnená popisom organizácie a obsahu vzdelávania 10-ročného kolégia, ako i jeho zákonmi – zákony dozorcov, zákony profesorov, povinnosti žiakov.

Druhá štúdia s názvom *Lukáš Fabínius-Popradský. Pedagogické názory rektora prešovskej mestskej školy v 16. storočí* prešla v lete 1956 katedrovým oponovaním.²⁴ Karšai v nej priblížil význam tohto pedagóga z hľadiska jeho názorov na výchovu a vzdelávanie, jeho prínos pre tvorbu učebnic na Slovensku dielom *Exempla declinationum et coniugationum* (1573), čo je „*prvá známa vytlačená učebnica pre domáce potreby na území Slovenska vôbec*“²⁵ a bola venovaná pre potreby mestskej školy v Prešove. Z didaktickej stránky má napr. stále význam i ním odmietavý postoj k mechanickému memorovaniu, ktoré chcel nahradiť uvedomelým poznávaním učebnej látky. Okrem ďalších aktivít (napr. vystúpenia na seminároch a slávnostiach, publikačné aktivity) v marci

20 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Zápisnica napísaná na zasadnutí KPV dňa 15. decembra 1955 v miestnosti KPV na Stalínovej ul. 80/II, sig. D-I/5, inv. č. 713, k. 42, č. 435/1955.

21 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Zápisnica napísaná na zasadnutí Katedry pedagogických vied dňa 27. januára 1956, sig. D-I/5, inv. č. 713, k. 42.

22 RIČALKA, Michal. Vďačíme za vykonanú prácu. In *Jednotná škola*, 1975, roč. XXVII, č. 9, s. 821.

23 KARŠAI, František. Poznámky k otázke založenia prešovského kolégia. In *Jednotná škola*, 1957, roč. XII, č. 5, s. 603.

24 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Správa Katedry pedagogických vied o stave vedecko-výskumnej práce za I. polrok 1956, sig. C-I/2, inv. č. 363, k. 26, č. 255/1956.

25 KARŠAI, František. Lukáš Fabínius - Popradský. Pedagogické názory rektora prešovskej mestskej školy v 16. storočí. In HVOZDÍK, Jan (ed.). *Sborník Filologickej fakulty Vysokej školy pedagogickej v Prešove. I. časť pedagogicko-metodická*. Bratislava : SPN, 1957, s. 55.

tohto roku predniesol i príhovor v československom rozhlase na tému *J. A. Komenský a Prešov*.

Aj nasledujúci rok pokračoval F. Karšai v plodnom diele a výrazom uznania jeho schopností a úsilia bolo menovanie F. Karšaia za člena Poradného zboru pri Krajskom múzeu v Prešove, stal sa členom školskej komisie pri MsNV v Prešove a členom Slovenskej historickej spoločnosti SAV, prednášal v rámci cyklu Univerzita rodičov.

Problematika vzťahu J. A. Komenského k Prešovu i naďalej zaberala popredné miesto v pedagogickom historickom výskume F. Karšai a svoje najnovšie výsledky uverejnil v štúdiu *Osobné vzťahy J. A. Komenského k Prešovu a jeho didaktický vplyv na prešovskú školu*. (Archív pro bádání o životě a díle J. A. Komenského. Acta Comeniana ČSAV, 1958, č. 2, s. 178-183.) Od škol. r. 1958/1959 sa J. Šperka stal novým vedúcim katedry, pričom F. Karšai pôsobil ako tajomník katedry a vedením Ústavu školskej praxe bol poverený M. Ričalka.²⁶

Od škol. r. 1959/1960 bola realizovaná ďalšia zmena v systéme prípravy učiteľov. Z Filologickej fakulty Vysokiej školy pedagogickej bola zriadená Filozofická fakulta v Prešove v rámci Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach²⁷ a z Vyššej pedagogickej školy bol vytvorený Pedagogický inštitút v Prešove.²⁸

Po zriadení Filozofickej fakulty UPJŠ v roku 1959 sa F. Karšai stal členom Katedry pedagogických vied FF UPJŠ v Prešove, ktorú viedol M. Ričalka a od januára 1960 A. Čuma. Na katedre prednášal predmety: dejiny pedagogiky, teória výchovy, didaktika, úvod do vysokoškolského štúdia a pracoval na habilitačnej práci Jan Amos Komenský a Prešov, v rámci ktorej ukončil jej prvú časť. Pripravil bibliofilské vydanie Komenského mapy Moravy, ktorá sa našla v Prešove a doteraz je prvým známym exemplárom tohto Komenského kartografického diela na Slovensku.²⁹ „*Týmto nálezom neobohacuje sa Slovensko len o ďalšie dielo Komenského, ale súčasne sa získava pevný oporný bod, ktorý sám primárne dokazuje, že Komenského tradícia žila na východnom Slovensku dlho i v 18. storočí.*“³⁰

Prešovský exemplár je v čierno-bielom vyhotovení s názvom *Moravia Marchionatus auctore J. A. Comenius*, t. j. Markgrófstvo moravské od J. A. Komenského, bez uvedenia roku vydania. „*Je to tiež ďalší dôkaz o kontinuite Komenského tradície na Slovensku, ktorá v spojitosti s objavením jeho kartografického diela dostáva zvláštnu patinu, keďže*

26 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Zápisnica napísaná na zasadnutí Katedry pedagogických vied dňa 28. augusta 1958, sig. D-I/5, inv. č. 717, k. 42, č. 435/1955.

27 Filozofická fakulta v Prešove bola zriadená pri reorganizácii vysokého školstva vládny výnosom č. 58, 1958 § 16, Ú. v. a spolu s Lekárskou fakultou v Košiciach založili od škol. r. 1959/1960 Univerzitu P. J. Šafárika so sídlom v Košiciach. (Lekárska fakulta v Košiciach fungovala od škol. r. 1949/1950 do škol. r. 1958/1959 ako súčasť Univerzity Komenského v Bratislave.)

28 Pedagogické inštitúty boli vysokoškolské inštitúcie, ktoré vznikli na základe reorganizácie vysokého školstva od škol. r. 1959/1960 vládny nariadením č. 57/1959 Zb. (po zrušení vyšších pedagogických škôl) a slúžili na 4-ročnú prípravu učiteľov základných škôl a vychovávateľov v mimoškolských výchovných zariadeniach.

29 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Správa o činnosti Katedry pedagogických vied za štud. rok 1959/60, sig. D-I/5, inv. č. 718, k. 42.

30 KARŠAI, František. Vzácný komeniologický nález. In *Učiteľské noviny*, 1959, roč. IX, č. 42, 22. októbra 1959, s. 6.

*znalosť klasických diel Komenského u nás, najmä učebníc, rozširuje sa i na jeho tvorbu kartografickú.*³¹

František Karšai už od r. 1958 pracoval na téme *Osobné vzťahy J. A. Komenského k Prešovu a jeho didaktický vplyv na prešovskú školu* a výsledkom práce bola rovnomená štúdia uverejnená v časopise *Acta Comeniana* (1958, roč. 17, č. 2, s. 178 - 183.)³² Výskum materiálov však Karšaiovi ukázal, „že štúdium možno prehĺbiť a rozšíriť aj na knižné vydanie, ktoré by prinieslo nové pohľady i nové fakty k uvedenému problému, práca bola naplánovaná na rok 1959 s perspektívou ukončiť ju do decembra 1959“.³³ Z tohto dôvodu zmenil názov práce so širším obsahovým charakterom *J. A. Komenský a Prešov*, pretože v nej chcel prihliadať i k politicko-diplomatickej činnosti Komenského po tridsaťročnej vojne prostredníctvom Prešova. Pri hodnotení stavu na zasadnutí katedry sa uvádza, že plán nebol splnený, pretože sa „objavili novšie materiály, ktoré došli zo zahraničia, alebo sa našli tu v Prešove (napr. Komenského mapa Moravy) a tieto ukázali nutnosť prácu ďalej rozšíriť. Termín ukončenia práce bol pojatý do plánu na rok 1960. Katedra povolila posunúť termín vzhľadom na nové materiály, ktoré z práce nemôžu vypadnúť“.³⁴

V súlade s úlohou stanovenou na zasadnutí katedry 26. januára 1960³⁵ F. Karšai koncom leta 1960 dokončil habilitačnú prácu a na zasadnutí katedry 7. septembra 1960 sa konala jej interná oponentúra M. Ričalkom a A. Čumom. Po dopracovaní pripomienok bolo na novembrovom zasadnutí katedry³⁶ F. Karšaiovi odporúčané, aby rukopis habilitačnej práce zaslal oponentom. „Práca má svoj vedecko-pedagogický význam, lebo pojednáva o probléme, ktorý prispieva k parciálnemu riešeniu otázky, ktorá doteraz celkove riešená nebola – a to vzťahov Komenského ku Slovensku a jeho pôsobenie na vývin tunajšej pedagogiky.“³⁷

Vo výskumnej oblasti spolu s vtedajším vedúcim katedry Andrejom Čumom spolupracoval na riešení témy *Z dejín školstva východného Slovenska (ukrajinské školy)*, v rámci ktorej mal spracovať slovenské školstvo. Okrem toho začal pracovať aj na výskumnej téme *Výchova vzťahu žiakov k práci v podmienkach výrobných práce na všeobecnovzdelávacích školách*. Pre Krajské múzeum vypracoval *Libreto k historickej mape škôl prešovského kraja* (11 s.) a regionálne dejiny školstva zmapoval v štúdiu *Z minulosti školstva Šariša a Zemplína* (*Nové obzory*, č. 2, 1960, s. 67-81.)

31 KARŠAI, František. Exemplár Komenského mapy Moravy na východnom Slovensku. In *Nové obzory*, 1960, roč. II, s. 207.

32 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Zoznam tém vedecko-výskumných prác z pedagogiky, sig. C-1/2, inv. č. 365, k. 26, č. 147/1959.

33 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, František Karšai, odborný asistent KPV. Správa o vedecko-výskumnej činnosti za rok 1959, sig. C-1/2, inv. č. 366, k. 26.

34 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Zápisnica napísaná dňa 4. januára 1960 na zasadnutí Katedry pedagogických vied za prítomnosti podpísaných členov katedry, sig. D-1/5, inv. č. 718, k. 42.

35 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Zápisnica napísaná na zasadnutí Katedry pedagogických vied 26. januára 1960 za prítomnosti všetkých členov katedry, sig. D-1/5, inv. č. 718, k. 42.

36 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Zápisnica zo zasadnutia Katedry pedagogických vied dňa 16. novembra 1960, sig. D-1/5, inv. č. 719, k. 42.

37 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Správa o hodnotení vedecko-výskumnej práce Katedry pedagogických vied FF UPJŠ v Prešove za kalendárny rok 1960, sig. D-1/5, inv. č. 718, k. 42.

V škol. r. 1959/1960 mu bola Vedeckou radou FF UPJŠ udelená pamätná insígnia a čestné uznanie. Okrem priamej pedagogickej aktivity viedol a usmerňoval pedagogickú aj výrobnú prax, bol predsedom študijnej komisie fakulty i pedagogickým vedúcim ročníka. Katedra pripravila ku dňu učiteľov 28. marca 1961 výstavu o živote a diele J. A. Komenského s jeho hlavnými publikáciami a pri jej otvorení mal F. Karšai „*hodnotnú prednášku na tému Politický vplyv Komenského na niektorých mešťanov Prešova*“.³⁸ V mimoškolskej oblasti sa zaslúžil o premietanie filmov pre študentov, bol členom Slovenskej historickej spoločnosti, Historického krúžku pri Krajskom múzeu v Prešove, školskej komisii pri MsNV v Prešove, prednášateľom Spoločnosti pre šírenie politických a vedeckých poznatkov, predsedom Krajského poradného zboru ľudovej umeleckej tvorivosti pre odbor fotografia, odborným poradcom fotografického krúžku pri Dvanásťročnej strednej škole v Prešove a zúčastnil sa na 5. celoslovenskej výstave amatérskej fotografie v Bratislave. Svojej záľube – fotografovaniu sa venoval i v rámci pedagogickej činnosti, keď zhotovoval série fotografických snímok z výrobných praxí študentov a z imatrikulačných slávností pre školskú kroniku.³⁹

Od začiatku škol. r. 1960/1961 Ústav telesnej výchovy bol dislokovaný na Katedru telesnej výchovy do Košíc a pri katedre vznikol Kabinet praxe, ktorého vedením bol poverený F. Karšai, ktorý bol zároveň uvoľnený z funkcie tajomníka katedry. Už na zasadnutí katedry 29. septembra 1960 stanovil hlavné úlohy kabinetu⁴⁰ a roku 1961 na februárovom rokovaní katedry predložil návrh na zriadenie bazovej (cvičnej) školy.⁴¹ Karšai ju ponímal ako organickú súčasť fakulty za účelom praktických výstupov študentov, vzorových hodín metodikov katedier a riešenia výskumných problémov.

V škol. r. 1961/1962 katedra pôsobila už ako Katedra pedagogiky FF UPJŠ v Prešove a skladala sa z dvoch zložiek:

a/ oddelenia pedagogiky a psychológie,

b/ ústavu praxí, mimotriednej a mimoškolskej práce s mládežou.

Poslaním ústavu, na čele ktorého stál F. Karšai, bolo „*pedagogicky viesť, usmerňovať a organizovať výrobnú prax poslucháčov, pedagogickú prax poslucháčov, odbornú prax poslucháčov, ako aj mimotriednu a mimoškolskú prax poslucháčov*“.⁴² V teoretickej oblasti mal ústav za úlohu pripraviť poslucháčov na prax, usmerňovať metodikov katedier a ich spoluprácu s cvičnými učiteľmi, usmerňovať odborníkov z praxe pri zabezpečovaní výrobnéj praxe študentov. Oblasť vedeckého výskumu bola orientovaná na skúmanie praxí a tieto výsledky mali byť využívané pre zvyšovanie celkovej efektívnosti prípravy študentov. Za túto prácu mu Dekanstvo FF UPJŠ a Závodný výbor Revolučného odbo-

38 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Správa o politicko-výchovnej práci Katedry pedagogických vied v r. 1961 predložená dekanátu 11. novembra 1961, sig. D-I/5, inv. č. 719, k. 42.

39 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Správa o hodnotení vedecko-výskumnej práce Katedry pedagogických vied FF UPJŠ v Prešove za kalendárny rok 1960, sig. D-I/5, inv. č. 718, k. 42.

40 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Zápisnica zo zasadnutia Katedry pedagogických vied zo dňa 29. septembra 1960, sig. D-I/5, inv. č. 719, k. 42.

41 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Zápisnica zo zasadnutia KPV dňa 16. februára 1961, sig. D-I/5, inv. č. 719, k. 42.

42 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Rámcový plán práce Katedry pedagogiky Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove na študijný rok 1961/62, sig. D-I/5, inv. č. 720, k. 42.

rového hnutia (ZV ROH) udelilo roku 1962 čestné uznanie za úspešné vedenie Ústavu praxí.

Katedra pedagogiky a psychológie bola umiestnená na Grešovej ul. v priestoroch filozofickej fakulty. Podľa vtedajších záznamov vo fakultnej kronike: „*V Slovenskej pedagogickej spoločnosti, východoslovenskej odbočke so sídlom v Košiciach, pracujú: doc. Andrej Čuma, CSc. a doc. František Karšai, ako členovia výboru; prvý z uvedených je taktiež členom celoslovenského výboru SPS. Doc. František Karšai je vedúci sekcie dejín pedagogiky a školstva, doc. M. Ričalka je vedúcim teórie výchovy. Ináč KPePs [Katedra pedagogiky a psychológie – E. L.] stáva sa dôležitým pracoviskom kmenologického výskumu, a to v meradle slovenskom, celoštátnom i medzinárodnom.*“⁴³

Jedným z výsledkov nadviazaných stykov s pracoviskom Institut za serbski ludospyt Nemeckej akadémie vied v meste Bautzene (Budyšin) v spolkovej republike Sasko (vo vtedajšom členení to bol kraj Sasko), bolo i vydanie pedagogicko-historicky orientovanej štúdie F. Karšai a tamojšej tlači *Ján Bocatius – pedagóg – humanista 16. storočia. (Létopis Instituta za serbski ludospyt.* Rjad A. Rečespyt a literatura. Budyšin: Ludove nakladnictvo Domovina, č. 7, s. 124-138.)

V tomto období F. Karšai intenzívne pokračoval vo výskumnej činnosti, čoho výsledkom bola napr. kmenologicky orientovaná práca *Jan Amos Komenský a východné Slovensko*, ktorú uverejnil v zborníku *Nové obzory* (roč. III, 1961, s. 327-333.) a v tom istom roku uverejnil i článok v *Učiteľských novinách* s názvom *Z pedagogického odkazu P. J. Šafárika* (1961, č. 25.)

Dňa 6. septembra 1962 sa F. Karšai habilitoval na docenta pedagogiky a s platnosťou od 1. júna 1963 bol menovaný a ustanovený docentom pedagogiky⁴⁴ na Katedre pedagogiky a psychológie FF UPJŠ v Prešove. Svoju znalosť nemeckého jazyka využíval okrem výskumných účelov aj v rámci pedagogického procesu, keď napr. pre nedostatok učiteľov bol požiadaný vedením Strednej ekonomickej školy v Prešove o externé vyučovanie nemčiny na škole v škol. r. 1964/1965 v rozsahu 6 hodín, čo mu vedenie katedry umožnilo.⁴⁵

Tvorba koncepcie filozofickej fakulty a jej štrukturálne zmeny sa odzrkadlili i na vývoji katedry. Členovia katedry podali 19. januára 1965 návrh na zmenu názvu katedry. Vedecká rada UPJŠ v Košiciach na svojom 4. zasadaní 11. februára 1965 odsúhlasila predložený návrh a rektor zmenil názov katedry na Katedru pedagogiky a psychológie FF UPJŠ v Prešove s účinnosťou od 1. februára 1965 a zároveň menoval A. Čumu za vedúceho tejto katedry.⁴⁶ V tejto podobe katedra existovala do roku 1968, keď po vzniku samostatnej katedry psychológie stala sa i katedra pedagogiky jednodborovou.⁴⁷ So

43 Archív Dekanátu Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove (ďalej ADFFP), Kronika FF UPJŠ v Prešove, s. 29.

44 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Menovanie docentom – úprava služobných príjmov, č. 2221/1963.

45 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Žiadosť o udelenie povolenia externe vyučovať datovaná 4. septembra 1964.

46 Súkromný archív rodiny Čumovej. Rozhodnutie rektora UPJŠ v Košiciach prof. MUDr. E. Matejička, DrSc. č. 119/1965 z 19. februára 1965 o zmene v pomenovaní katedry a ustanovení jej vedúceho.

47 ČERNOTOVÁ, Marta – LUKÁČ, Eduard. Vedecký profil Katedry pedagogiky Filozofickej fakulty PU v Prešove. In *Pedagogická revue*, 2002, roč. 54, č. 4, s. 377. ISSN 1335-1982

stabilizáciou vyučujúcich a ich odborným rastom sa na katedre postupne črtali presnejšie kontúry výskumného zamerania. „*Pracovníci katedry sa začali zapájať do riešenia štátnych i fakultných vedeckovýskumných úloh. Objavili sa prvé komeniologické práce, ktorých rozvoj priniesol katedre závažné postavenie v československom komeniologickom výskume. Paralelne s ním pokračoval výskum v regionálnej historiografii.*“⁴⁸

Katedra pedagogiky a psychológie sa zásluhou F. Karšaia postarala o zavedenie priemyselnej televízie pre pedagogickú prax poslucháčov 4. a 5. ročníka, ktorá bola odovzdaná do užívania v novembri 1965 na Strednej všeobecnovzdelávacej škole na ul. T. Ševčenka v Prešove. „*Z jeho iniciatívy sa vybudovalo pre účely pedagogickej prípravy poslucháčov vo fakultnej škole (SVŠ Prešov, ul. T. Ševčenka) prvé experimentálne pracovisko s uzavretým okruhom priemyselnej televízie v ČSSR.*“⁴⁹ Tento televízny okruh zabezpečovali tri televízne kamery, ktoré boli inštalované v jednej triede a umožňovali zaznamenávať obraz i zvuk počas vyučovania.⁵⁰ O toto pracovisko prejavili záujem pedagógovia z celého Československa a podľa jeho vzoru boli založené podobné pracoviská aj v iných krajinách – v NDR, ZSSR, Rumunsku. K tejto problematike publikoval F. Karšai článok *Využitie televízie pri náučovoch* v časopise *Učební pomůcky ve škole a osvětě* (1964/65, roč. IV, č. 8, s. 98-100.) „*Pri príležitosti započatia študijného roku 1966/67 bolo otvorené Elektronické laboratórium – Metodický kabinet, zriadený 1. septembra 1966. Je pracoviskom Katedry pedagogiky a psychológie a jeho účelom je oboznamovať poslucháčov s modernými učebnými pomôckami. Kabinet vedie doc. František Karšai, pracovník KPePs.*“⁵¹

Publikačne plodným bol pre F. Karšaia rok 1965, keď mu vyšla monografická práca *Stúpenci Jana Amosa Komenského v politických a školských dejinách Prešova* (Bratislava, SPN 1965). V tom istom roku vyšla publikácia *Dejiny Prešova I.* (Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1965) a členom autorského kolektívu bol i Karšai. Spracoval v nej časť s názvom *Školstvo* (s. 238-246), ktorá je umiestnená do kapitoly *Kultúrne pomery v období feudalizmu*. Karšai podal obraz o vývoji školstva v Prešove od prvých správ dokumentujúcich existenciu učiteľa v meste, s predpokladom pôsobnosti školy už aj v skoršom období, až po obdobie 30. rokov 19. storočia. Jeho skúsenosti s fotografovaním boli využité aj pri príprave uvedenej monografie, v rámci ktorej mal na starosti obrazovú dokumentáciu.

V nasledujúcom roku sa F. Karšai stal členom Československej pedagogickej spoločnosti. Spolu s prof. PhDr. A. Čumom, CSc. napísali štúdiu na konferenciu k 100. výročiu narodenia významného učiteľa F. A Diesterwega s názvom *Diesterwegs Einfluss auf die slowakische Pädagogik im 19. Jahrhundert* (vyšla v zborníku *Diesterweg und wir*. Berlin 1967, s. 217-222). Jeho význam pre slovenskú pedagogiku vidia autori štúdie i v tom, že „*stúpenci Diesterwega v ňom hľadali oporu v boji za uchovanie národného jazyka,*

48 Katedra pedagogiky. In ŠTEC, Mikuláš (ed.). *25 rokov Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. 1959 – 1984*. Prešov : Filozofická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, s. 387- 388.

49 MÁTEJ, Jozef. František Karšai 50-ročný. In *Jednotná škola*, 1968, roč. XX, č. 5, s. 447.

50 KONEČNÝ, Zdeněk. *Moderná didaktická technika v vyučovacom procese na vysokých školách*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1970, s. 73.

51 ADFFPU, Kronika FF UPJŠ v Prešove, s. 71.

v rozvíjaní národného povedomia vzdelávaním a pestovaní národného jazyka, ktorého sila sa najmarkantnejšie prejavila v revolučných rokoch 1848/1849, i v prenášaní jeho didaktických názorov do školskej praxe“.⁵²

František Karšai sa zaoberal i dnes aktuálnym problémom prípravy rodičov na výchovnú činnosť, čím rozumel „*ich usposobovanie pre vykonávanie výchovnej činnosti nielen v rodinnom, ale aj mimo rodinnom prostredí. To znamená, že našou úlohou je urobiť rodičov vlastníkmi tých pedagogických vedomostí, zručností a návykov, ktoré nutne potrebujú k tomu, aby aj oni sa mohli podieľať na uvedomelej, pedagogickou vedou i pomocnými vedami pedagogiky odôvodnenej aplikácii teórie vo výchovnej praxi*“.⁵³ Išlo mu o systematické neprofesijné vzdelávanie dospelých, ktoré malo prispieť k výchove mladej generácie.

Oslavy 300. výročia začatia výučby na prešovskom kolégiu, konané v roku 1967, obohatil F. Karšai svojím referátom *Prešovské kolégium v dejinách pedagogiky* (zborník *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1967) a k tejto téme publikoval i svoju štúdiu v časopise *Jednotná škola* (1967, roč. XIX, č. 4) *Tristo rokov prešovského kolégia* (s. 351-361.) V tom istom období prezentoval i ďalšiu štúdiu z regionálnych dejín školstva *Prešovské školstvo od najstarších čias do roku 1945* (*Jednotná škola*, 1967, roč. XIX, č. 2, s. 157-175). Podal v nej podrobnejší obraz o vývoji školstva v Prešove od počiatočných zmienok o platení učiteľa magistrátom mesta z roku 1249, cez rozvoj mestskej školy prostredníctvom významných rektorov, pôsobenia známeho evanjelického kolégia s jednotlivými ústavmi až k rozvoju školských inštitúcií v duchu požiadaviek jednotlivých období (napr. materské, odborné, učňovské, dievčenské školy) až do konca II. svetovej vojny.

Koncom júna 1968 požiadal A. Čuma vedenie FF UPJŠ v Prešove o uvoľnenie z funkcie vedúceho katedry. „*Situácia na katedre je teraz taká, že možno uskutočniť zmenu vedúceho katedry. Zmena vedúceho iba prispeje katedre, nakoľko sa vnesie nový systém práce a vo vedení katedry bude svieža osoba*“.⁵⁴ Na návrh Dekanátu FF UPJŠ v Prešove sa F. Karšai stal od 1. septembra 1968 vedúcim katedry pedagogiky a psychológie na tejto fakulte⁵⁵ a od 1. novembra 1968 i vedúcim Katedry pedagogiky dospelých a osvetu FF UPJŠ v Prešove.⁵⁶ Roku 1968 obhájil na Univerzite Komenského v Bratislave kandidátsku dizertáciu s prácou *Štúdie z dejín pedagogiky I. a II.* a získal titul kandidáta vied CSc., o rok neskôr získal titul doktor filozofie PhDr.

52 ČUMA, Andrej – KARŠAI, František. Diesterwegov vplyv na slovenskú pedagogiku 19. storočia. In MICHALIČKA, Vladimír – PLEŠKOVÁ, Eva (eds.). *Aktuálne otázky školského múzejníctva. III.* Zborník Múzea školstva a pedagogiky na Slovensku. Bratislava : Ústav informácií a prognóz školstva, mládeže a telovýchovy, 1991, s. 163.

53 KARŠAI, František. Príspevok k problému pedagogickej prípravy rodičov na výchovnú činnosť. In ČUMA, Andrej (ed.). *Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika. I. Pedagogika. II. Metodika*. Bratislava : SPN, 1966, roč. VI, s. 27.

54 AÚPPSZ FF PU, f. Andrej Čuma, Žiadosť doc. A. Čumu, CSc. dekanovi FF UPJŠ v Prešove o uvoľnenie z funkcie vedúceho katedry a predsedu komisie pre rigorózne skúšky z 27. júna 1968, C-42, č. j. 87/1968.

55 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Menovanie vedúcim Katedry pedagogiky a psychológie FF UPJŠ v Prešove, č. 1104/68.

56 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Poverenie vedením Katedry pedagogiky dospelých a osvetu FF UPJŠ v Prešove, č. 1894/1968.

Po reorganizácii pracovísk na fakulte bol od škol. r. 1969/1970 vedúcim Katedry všeobecnej pedagogiky a pedagogiky dospelých FF UPJŠ v Prešove.⁵⁷ Andrej Čuma, ktorý bol v čase od 1. 9. 1970 do 31. 8. 1973 dekanom FF UPJŠ v Prešove, v hodnotiacej charakteristike vysoko ocenil jeho riadiace schopnosti a vedecký prínos: „*V tejto funkcii vykazuje veľmi dobré výsledky. Podarilo sa mu konsolidovať zložité problémy na katedre, ktoré vznikli zlúčením dvoch katedier v roku 1969. ... Vedecký profil menovaného je veľmi pozoruhodný. Vedeckú prácu zameriava na dejiny slovenského školstva a pedagogiky. Zameriava sa tiež na komeniologickú tematiku, ktorá je obsiahnutá v jeho dvoch monografických prácach. Jeho práce sú známe ako doma, tak aj v zahraničí. Zúčastňuje sa aj vedeckých podujatí v zahraničí.*“⁵⁸ Pri príležitosti osláv 550. výročia založenia univerzity v Rostocku mu bola na tamojšej univerzite roku 1969 udelená pamätná plaketa.

Na základe úspešnej voľby a následného potvrdenia ministrom školstva SSR⁵⁹ vykonával F. Karšai v škol. roku 1969/1970 funkciu dekana FF UPJŠ v Prešove a vo funkcii vedúceho katedry ho zastupoval A. Čuma. Funkciu dekana ukončil F. Karšai na vlastnú žiadosť 31. augusta 1970 a následne od 1. septembra 1970 zastával tri roky, t. j. do 31. augusta 1973, post prodekana FF UPJŠ pre vedecký výskum a zároveň bol opäť vedúcim katedry pedagogiky a psychológie.⁶⁰ Ako prodekan sa podieľal na plnení hlavných úloh fakulty, spracoval plán rozvoja vedeckého výskumu fakulty, prijatie a odborný rast aspirantov (doktorandov) na fakulte.

Rok 1970 sa niesol v znamení osláv venovaných 300. výročiu úmrtia J. A. Komenského a ako s popredným československým komeniológom pripravila Československá televízia v Bratislave príhovor F. Karšaia o živote a diele J. A. Komenského, ktorý mal názov *Jan Segeš z Komnej*, ktorý bol odvysielaný 6. septembra 1970.

Karšai dostal aj pozvanie na komeniologické oslavy do Holandska.⁶¹ Bolo to však v období významných prípravných aktivít súvisiacich s nadchádzajúcou konferenciou v Prešove a zrejme preto sa tohto podujatia nezúčastnil. „*V rámci osláv Komenského výročia (300. výročie od smrti) prodekan doc. Karšai navštívil v novembri r. 1970 Moskvu a Tbilisi.*“⁶² V Moskve odznel jeho referát *Komenský a Slovensko* a následne aj v Tbilisi, kde sa taktiež zúčastnil oslavných podujatí venovaných Komenskému a bol ocenený medailou.

František Karšai bol vedeckým redaktorom a členom redakčnej rady pre vydanie publikácie ďalšieho významného predstaviteľa komeniológie na Slovensku A. Čumu *Komenskij i ruskaja škola* (Bratislava: SPN, 1970).

V tomto období stál i na čele tímu, ktorý pripravoval študijný program pre vysokoškolské vzdelávanie budúcich vychovávateľov. „*Vychovávateľa sú dnes po učiteľoch*

57 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Menovanie vedúcim Katedry všeobecnej pedagogiky a pedagogiky dospelých, č. 579/69.

58 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Charakteristika.

59 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Vymenovanie za dekana FF UPJŠ v Prešove, č. 1273/69.

60 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Poverenie za prodekana pre vedecký výskum na FF UPJŠ v Prešove, č. 1607/70.

61 Múzeum školstva a pedagogiky v Bratislave, f. František Karšai, Životopis F. Karšaia, č. 2561/91, s. 4.

62 ADFFP, Kronika FF UPJŠ v Prešove, s. 138.

najpočetnejšou skupinou pedagogických pracovníkov, ktorá však je bez profesionálnej prípravy.⁶³ Absolventi tohto štúdia mali pôsobiť ako vychovávatelia pre mládež na 2. stupni škôl v domovoch mládeže, v domovoch pre opustené deti a siroty, v internátoch učňovských škôl a pod. Pre túto činnosť neboli pripravovaní odborníci, pretože stredné pedagogické školy vzdelávali budúcich vychovávateľov len pre vekovú skupinu žiakov na 1. stupni škôl.

Roku 1971 sa stal členom redakčnej rady ČSAV pre vydávanie spisov J. A. Komenškého. Na požiadanie Československého rozhlasu pripravil roku 1972 rozhlasovú reláciu *Jan Amos Komenský – Moudrym býti* v rozsahu 30 minút, ktorá bola odvysielaná 26. marca 1972 na III. programe VKV v čase 19.00 – 19.30 a jej repríza 27. marca 1972 v čase 9.00 – 9.30.⁶⁴

Od 1. novembra 1972 sa F. Karšai vrátil na post vedúceho Katedry pedagogiky a psychológie FF UPJŠ v Prešove.⁶⁵

V marci roku 1973 sa stal členom Ústredného výboru Slovenskej pedagogickej spoločnosti, zapojil sa do autorského kolektívu na vypracovanie hesiel pre *Encyklopédiu Slovenska*, vystúpil na mnohých podujatiach. Medzi ne môžeme zaradiť aj vystúpenie na podujatí v Budapešti, ktorého sa zúčastnil na pozvanie Maďarskej akadémie vied a v maďarčine predniesol príspevok *O započatí spolupráce medzi maďarskými a slovenskými vedeckými pracovníkmi na úrovni vedeckých inštitúcií MTA a SAV*.⁶⁶

Karšai pracoval aktívne do posledných chvíľ svojho plodného života. Riadil Katedru pedagogiky a psychológie na FF UPJŠ, vypracovával oponentské posudky, pripravoval medzinárodné slovensko-maďarské komeniológické sympóziom v Prešove (konalo sa po jeho smrti 24. – 25. októbra 1975), pracoval ako člen autorského kolektívu vysokoškolskej učebnice *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky* (Bratislava: SPN, 1976), bol školiteľom dizertačných prác. „Dovolím si povedať z úcty k tejto osobnosti, že ako aj môj školiteľ vo vedeckej aspirantúre bol príkladom zodpovednosti pri plnení pracovných povinností a bol vždy nápomocný a empatický aj pri riešení študijných a vedeckých problémov najmä mladších spolupracovníkov.“⁶⁷

Portrét obetavého pedagóga a významného historika pedagogiky by nebol úplný, ak by sa opomenula jeho celoživotná záľuba – fotografovanie. Jeho fotografické diela boli vystavené napr. na krajských výstavách Ľudovej umeleckej tvorivosti (LUT) v Prešove v r. 1958 a 1960, za ktoré získal i cenné ohodnotenia. Karšai bol členom najvýznamnejších pedagogických organizácií a nositeľom ocenení, ako napr. čestné uznanie za usilovnú pedagogickú prácu (udelené 28. marca 1966 Vedeckou radou FF UPJŠ pri prí-

63 KARŠAI, František. Návrh na vysokoškolské štúdium vychovávateľov pripravený. In *Prešovské noviny*, 1971, roč. 14, č. 18, 4. mája 1971, s. 2.

64 Múzeum školstva a pedagogiky v Bratislave, f. František Karšai, Životopis F. Karšai, č. 2561/91.

65 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Menovanie vedúcim Katedry pedagogiky a psychológie FF UPJŠ v Prešove, č. 2137/1972.

66 Múzeum školstva a pedagogiky v Bratislave, f. František Karšai, Životopis F. Karšai, č. 2561/91.

67 KOMINAREC, Igor. Prínos doc. PhDr. Františka Karšai, CSc. pre rozvoj komeniológie a komeniológických podujatí v Prešove. In PORTIK, Milan – BELÁSOVÁ, Ľudmila (eds.). *Jan Amos Komenský a súčasná predškolská a elementárna edukácia*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 1993, s. 16. ISBN 9788055510231.

ležitosti dňa učiteľov), pamätná medaila konferencie Komenský a Slovensko (udelená 15. septembra 1970 na konferencii Komenský a Slovensko), čestné uznanie (udelené 20. novembra 1974 pri príležitosti 15. výročia založenia FF UPJŠ), bronzová medaila FF UPJŠ (udelená 22. novembra 1974 na slávnostnom zasadnutí Vedeckej rady FF UPJŠ k 15. výročiu založenia FF UPJŠ).

Sľubná kariéra tejto významnej osobnosti bola, žiaľ, prerušená 15. júla 1975, keď František Karšai v Prahe podľahol ťažkej chorobe autoimunitného ochorenia (myastémia gravis). Návrh na jeho menovanie za profesora pedagogiky vypracovaný J. Mátejom v máji 1973 už nebol v praxi realizovaný a pomyselnú štafetu v komeniologickom bádani a organizovaní stretnutí prevzal po ňom A. Čuma. „Prof. PhDr. Andrej Čuma, CSc. spolu s doc. PhDr. F. Karšaiom, CSc. sa zaslúžili o dobré meno FF v Prešove, kde sa ako na jedinej vysokej škole na Slovensku rozvíjal komeniologický výskum.“⁶⁸

Pri príležitosti 10. výročia úmrtia F. Karšai sa konal 18. decembra 1985 na Pedagogickej fakulte UPJŠ v Prešove seminár s názvom *Dielo doc. PhDr. Františka Karšai, CSc. v slovenskej pedagogike*. Seminár usporiadali: Slovenská pedagogická spoločnosť pri SAV, Katedra pedagogiky Pedagogickej fakulty UPJŠ a Katedra vysokoškolskej pedagogiky, výchovy a vzdelávania dospelých Filozofickej fakulty UPJŠ. K hlavným referátom patrili vystúpenia: *Dielo doc. PhDr. Františka Karšai, CSc. v slovenskej pedagogike* (prof. PhDr. Michal Ričalka, CSc.) a *Prínos Františka Karšai pre československú komeniológiu* (prof. PhDr. Andrej Čuma, CSc.)

František Karšai – autor monografických komeniologických prác

Stúpenec J. A. Komenského v politických a školských dejinách Prešova (Bratislava: SPN, 1965)

Prvá monografická práca F. Karšai bola zadaná do tlače v júli 1964 a vydalo ju Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave v apríli roku 1965. Celkový rozsah monografie je 120 strán a jej textová časť je členená na úvod a 9 kapitol, ktoré autor prezentoval na 81 stranách. Publikácia, ktorá bola zostavená po kompletizácii materiálov z dlhodobu vykonávaného výskumu, ku ktorému slúžil i 2-mesačný študijný pobyt v Budapešti, obsahuje bohatý pramenný materiál, ktorý poskytujú poznámky a odkazy na literatúru s celkovým počtom 228. (s. 82-96). Ten nielen pomáhal autorovi pri spracovaní uvedeného diela, ale je výrazom i jeho výbornej orientácie v latinských, maďarských a nemeckých textoch, prejavujúcej sa aj kritickými pripomienkami pri komentovaní stanovísk starších autorov. V zozname literatúry nachádzame 112 prác v podobe monografií, štúdií, lexikónov a pod. Po resumé v ruskom a nemeckom jazyku sa publikácia končí obrazovou prílohou, ktorú v sumárnom počte trinásť tvoria reprodukcie zobrazujúce pohľad na mesto Prešov v 17. storočí, na budovu Kolégia v Prešove, resp. fotokópie diel J. Bayera (*Filum Labyrinthi*, *Návrh na zriadenie sedemtriedneho lýcea*), J. A. Komenského (*Historia Revelationes*, *Vestibulum*, *Brána jazykov*, *Orbis pictus*, *Fyzika*), J. Webera (*Wappen der köningl. Freyen Stadt Epperies*) a fotokópia listu A. Klobušického o odporúčaní J. A. Komenského do služieb Žigmunda Rákocziho z 10. mája 1650.

68 BAČOVÁ, Marta. Prof. PhDr. Andrej Čuma, CSc. 70-ročný. In *Pedagogická revue*, 1998, roč. 50, č. 1, s. 92. ISSN 1335-1982.

V *Úvode* (s. 5-7) F. Karšai uvádza čitateľa do počiatkov histórie školstva v Prešove, ktoré sú prezentované činnosťou mestskej školy. Pri jej popise vychádza z archívnych dokumentov poukazujúcich na označenie vzdelaných notárov mesta (r. 1377), resp. na neskoršie pramene uvádzajúce výšku platby pre učiteľa (r. 1429) či prvé známe meno učiteľa, ktorým bol Johan (r. 1448). Ďalej stručne uvádza tri etapy rozvoja mestskej školy so zvyšovaním jej statusu až na lyceálny stupeň, čím sa vytvorilo východisko pre založenie evanjelického Kolégia v Prešove. Autor vymedzil i historické obdobie (druhá polovica 17. storočia), ktoré potom analyzoval v nasledujúcich kapitolách vo vzťahu k dominantnej téme práce a uviedol ďalších autorov (Imre Bán, Jaromír Červenka, Ján Mikleš, Ľudovít Rácz a i.⁶⁹), ktorí sa čiastočne zaoberali zvolenou problematikou. Ako však hodnotil ich prínos Jozef Mátej: „*No ani jeden to neurobil tak dôkladne ako František Karšai.*“⁷⁰ Na záver úvodu uviedol F. Karšai svoje želanie, aby sa jeho publikácia „*stala skromným príspevkom ku komeniologickému bádaniu u nás a pomohla pri utváraní celkového obrazu o Komenskom, o jeho spoločenských vzťahoch, ktoré sa viažu k územiu Slovenska, ako aj o jeho vplyve na vývin slovenského školstva a pedagogiky, v ktorom prešovská škola zohrala významnú, progresívnu úlohu.*“⁷¹

V prvej kapitole *Hospodárske, politické a spoločenské pomery v Prešove v prvej polovici 17. storočia* (s. 8-15) na ôsmich stranách v súlade s názvom kapitoly F. Karšai analyzuje jednotlivé faktory ovplyvňujúce rozvoj mesta v danom období. Prešov vďaka svojej výhodnej geografickej a obchodnej polohe hral významnú úlohu pre hospodársko-politický vývin regiónu, no zároveň získaval, resp. strácal benefity v rámci svojho zástoja na tej či onej strane vojenských aktérov protihabsburských povstaní (Štefan Bočkaj, Gabriel Betlen, Juraj I. Rákoci) a tridsaťročnej vojny. Ich dôsledkom, ako i následkom tragických udalostí po bitke na Bielej hore, bol príchod významných osobností do Prešova, ktoré sa podieľali na pedagogickom a kultúrnom rozmachu mesta, ako napr. Jakub Jakobeus⁷², Jan Matthaides, neskôr Eliáš Ladiver ml.⁷³ a ďalší. Zároveň už v tejto kapitole načrtáva spoločensko-politické, pedagogické a náboženské okolnosti, ktoré nakoniec viedli k tomu, že Komenský nebol pozvaný za rektora v tom čase pokročilej mestskej školy v Prešove. Jeho snahy o demokratizáciu vzdelávania, ako súčasť všenápravného

69 BÁN, Imre. Comenius és a magyar szellemi élet. In *Pedagógiai Szemle*, 1948, č. 10, s. 928-938; ČERVENKA, Jaromír. 1940. Prešovské Evanjelické kolégium v dejinách filozofie. In LAZAR, Ervín – ŽILKA, Július (eds.). *Sborník prác profesorov evanj. kolegiálneho gymnázia v Prešove*. Prešov : Evanjelické kolégium, 1940, s. 97-138; MIKLEŠ, Ján. *Izák Caban – slovenský atomista v XVII. storočí*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1948, 172 s.; RÁ CZ, Lajos. *Comenius Sárospatakon*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1931, 264 s.

70 MÁTEJ, Jozef. Komenský a Prešov. In *Kultúrny život*, 1965, roč. XX, č. 36, s. 5.

71 KARŠAI, František. *Stúpenec J. A. Komenského v politických a školských dejinách Prešova*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1965, s. 7.

72 OTČENÁŠ, Michal – KÓNYA, Peter (eds.). *Jakub Jakobeus – život, dielo a doba*. Zborník príspevkov zo seminára venovaného 400. výročiu narodenia Jakuba Jakobeu, ktorý sa konal v Prešove 5. decembra 1991. Prešov : FF UPJŠ, 1993, 129 s. ISBN 8096703110

73 KÁŠA, Peter (ed.). *Eliáš Ladiver a Michal Greguš, osobnosti a ich dielo v obraze doby*. Zborník príspevkov z rovnomennej medzinárodnej konferencie, konanej 26. novembra 1993 na pôde Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove. Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu ev.a.v.cirkvi na Slovensku, 1995, 182 s. ISBN 80-967253-9-4

plánu, ešte nenašli vo vtedajšej spoločnosti čas na uplatnenie. „*Jeho heslo ‚Omnes-omnia-omnino‘ (všetci-všetko-úplne) ostalo pre nich dobove nepochopiteľným a zo snáh Komenského – podobne ako u jezuitov – našlo u nich ozvenu jedine didaktické novátorstvo v jazykovom vyučovaní. Preto mali v Prešove ohlas a uplatnenie predovšetkým praktické diela Komenského slúžiace jazykovej výučbe; podobne ako to bolo v ostatnej Európe.*“⁷⁴ K dokresleniu kultúrneho významu mesta uvádza F. Karšai aj pôsobenie prvej tlačiarne v Prešove, ktorú založil Tomáš Scholtz⁷⁵ roku 1656.

Kapitola *Základné črty vývinu prešovskej mestskej školy v prvej polovici 17. storočia* (s. 16-19) v stručnosti podáva základné vývinové tendencie školy a autor sa odvoláva i na tradíciu vysokej úrovne vzdelávania v meste. To dokumentujú i záznamy o študentoch pochádzajúcich z Prešova, ktorí boli zapísaní na univerzitách v Krakove, Viedni, Wittenbergu, Halle, Jene, Toruni, Gdaňsku a pod. Uvádza i zásluhy popredných rektorov školy v tomto období, akými boli Lukáš Fabínus Popradský⁷⁶ a Ján Bocatius⁷⁷, ktorých pedagogické aktivity analyzoval v predchádzajúcich samostatných štúdiách. Aj ich zásluhou získala škola stupeň sedemtriedneho lýcea a vďaka tomu „*v polovici 17. storočia prechádza pedagogické prvenstvo medzi školami východného Slovenska na prešovskú školu. Jej význam už nie je regionálny, lebo zaujíma popredné miesto medzi školami horného Uhorska*“.⁷⁸ K uvedenému prvenstvu samozrejme prispeli i ďalší pedagógovia a rektori školy (J. Buringer, J. Matthaëides, J. Sartorius, J. Curiani, I. Caban, E. Ladiver ml., J. Bayer), ktorí vniesli do obsahu vzdelávania nové myšlienkové prúdy z oblasti filozofie, prírodovedy, jazykovej výučby a pod. V tomto kontexte bolo prínosom F. Karšai osvetlenie okolností vzniku evanjelického Kolégia v Prešove⁷⁹, ktoré nebolo pokračovaním prešovskej mestskej školy, ako to bolo mylne interpretované predchádzajúcimi historikmi školstva.

Po týchto úvodných informáciách pristupuje autor k analýze nosnej témy publikácie. Tretia kapitola s názvom *Prvé styky J. A. Komenského s mešťanmi Prešova a jeho diela na východnom Slovensku* (s. 20-25) poukazuje na vplyv českých exulantov na tomto teritóriu a uvádza rôzne podoby vydania Komenského diel *Brána jazykov* a *Vestibulum* v Bardejove a Levoči. Osobitným zdrojom informácií o Komenskom a jeho dielach boli spišskí a šarišskí študenti študujúci na zahraničných vysokých školách. Niektorí z nich sa aj osobne stretli s Komenským (J. Curiani a M. Madarász), keď mu priniesli poštu

74 KARŠAI, ref. 71, s. 13.

75 Zatiaľ jediným zachovalým exemplárom z tejto knižnice je *Horváth, Andreas: Disputatio adversus pontificios de Scripturae Sacrae Veteris Testamenti canone. Quam ... sub praesidio - Rectoris Eperienis defendere annitetur Andreas Braxatoris Rosemberga Liptovien: Die [] Decemb. Anno 1656 Eperesini (1656) excudebat Thomas Scholtz. A4-E2 = [18] fol. 4°.*

76 KARŠAI, František. Lukáš Fabínus - Popradský. Pedagogické názory rektora prešovskej mestskej školy v 16. storočí. In *Sborník Filologickej fakulty Vysokej školy pedagogickej v Prešove. I. časť pedagogicko-metodická*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1957, s. 55-73.

77 KARŠAI, František. Ján Bocatius – pedagóg – humanista 16. storočia. In *Lětopis Instituta za serbski ludospyt. Rjad A. Rečespyt a literatura*. Budyšin : Ludove nakladnictvo Domovina, 1960, č. 7, s. 124-138.

78 KARŠAI, ref. 71, s. 17.

79 KARŠAI, František. Poznámky k otázke založenia prešovského kolégia. In *Jednotná škola*, 1957, roč. 12, č. 5, s. 595-615.

z Prešova, ako tomu bolo v prípade od Andreja Klobušického, správcu šarišských majetkov rodiny Rákocziovej. Ďalšia časť *Vestfálsky mier a Komenského príchod do Uhorska* (s. 26-31) dokumentuje negatívny dopad mierového dohovoru pre Komenského cirkev Jednotu bratskú a jeho pôsobenie na škole v Sárospataku (Blatný Potok), ktoré bolo spojené aj s nádejami na prinavrátenie náboženskej slobody. No rozdielnosť vierovyznania, úmrtie Žigmunda Rákocziho a nepripravenosť pedagogického zboru v škole viedli k nezhodám, ktoré mali za následok odchod sklamaného Komenského zo školských služieb v Sárospataku. Pre priaznivcov Komenského v Prešove, ku ktorým patrili najmä J. Curiani a J. Sartorius, to bola priaznivá situácia a ich aktivity v tomto smere opisuje F. Karšai v časti *Snahy pozvať Komenského na prešovskú školu* (s. 32-36). Následne uvádza logické dôvody (politické, náboženské a ideologické), prečo magistrát mesta neprikročil k tomuto pozvaniu a na druhej strane i úvahu smerujúcu k jeho hypotetickému odmietnutiu samotným Komenským.⁸⁰ Napriek tomuto neúspechu F. Karšai radí k najvýznamnejšiemu ten jav, že v oblasti pedagogiky nastalo „*vítané prenikanie Komenského ideí do prešovskej školy, čo je nakoniec z hľadiska dejín pedagogiky na Slovensku najcennejšie*“.⁸¹ Tento záver dokumentuje i samotným výrokom Komenského, ktorý potvrdil používanie jeho „metódy“ na prešovskej a levočskej škole.

Pre pochopenie celkových vzťahov Komenského k Prešovu má veľký význam text, v ktorom F. Karšai poukazuje na účasť prešovských prívržencov Komenského na protihabsburskom boji (s. 37-53). Na základe hlbokej znalosti vtedajšej situácie autor v tejto kapitole osvetlil politickú dimenziu kontaktov Komenského s prešovskými sympatizantmi, ktorá sa v predchádzajúcom bádani pre iných autorov javila ako menej významná. Na tento aspekt prínosu poukázal vo svojej recenzii i Juraj Čečetka: „*Karšai takto podal jednak historicky pravdivý obraz Komenského a Prešova v protihabsburskom odboji, jednak aj tu ukázal vzájomnú úzku spojitosť pedagogiky, školy so sociálnymi hnutiami, s politickými, ideologickými prúdmi v dejinách.*“⁸² Karšai zdôraznil, že Komenského hlavní prívrženci (J. Bayer, I. Caban, J. Sartorius) stáli aj na čele úsilia o zriadenie evanjelického Kolégia v Prešove, čo zaraďuje k významným prejavom „*boja protestantov proti svojvôli Habsburgovcov i prejavom politického zápasu medzi týmito antagonistickými stranami*“.⁸³ Zároveň upresňuje niektoré nesprávne závery známeho komeniológa J. Kvačalu, vzťahujúce sa na jeho hodnotenie situácie postavenia Komenského priaznivcov medzi evanjelikmi v Prešove.

František Karšai ako pedagóg sa samozrejme zaujímal aj o prenikanie prvkov Komenského pedagogiky na prešovskú školu, ako tomu nasvedčuje rovnomenný názov prí-

80 Na poslednej komeniologicky orientovanej konferencii v Prešove s názvom *Jan Amos Komenský a súčasná predškolská a elementárna edukácia*, ktorá sa konala 28. marca 2012 v priestoroch Metodicko-pedagogického centra v Prešove, sa touto problematikou zaoberal prof. Kónya. KÓNÝA, Peter. Jan Amos Komenský a Prešov. In *Jan Amos Komenský a súčasná predškolská a elementárna edukácia*. Eds. Milan Portík, Ľudmila Belásová. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013, s. 26-38. ISBN 9788055510231.

81 KARŠAI, ref. 71, s. 36.

82 ČEČETKA, Juraj. František Karšai: Stúpenci J. A. Komenského v politických a školských dejinách Prešova. Bratislava: SPN, 1961. 106 strán a obr. príloha. In *Jednotná škola*, 1965, roč. XVII, č. 9, s. 850.

83 KARŠAI, ref. 71, s. 53.

spevku (s. 54-72), a to už pred jeho príchodom do Sárospataku prostredníctvom učebníc, no a potom zvlášť počas jeho pedagogického pôsobenia v spomínanom meste. To, že Komenský sám dosvedčil používanie svojej „metódy“ na prešovskej škole, podporuje Karšaiove presvedčenie o jeho pobyte na škole. „Potom je zrejme, že prešovskú školu navštívil, prácu učiteľov poznal a takáto návšteva sa už nikdy nezaobíde bez diskusií o problémoch, ktoré sú predmetom návštevy.“⁸⁴ Komenského idey boli presadzované napr. J. Matthaeesom, ktorý od nástupu za rektora školy roku 1651 zaviedol učebnicu *Brána jazykov*. Karšai poukázal i na myšlienkovú zhodu v oblasti organizácie školy a jej obsahu v návrhu *Školské pravidlá*⁸⁵, posledným rektorom mestskej školy J. Bayerom a Komenského šárošpatackých spisov *Zákony dobre organizovanej školy* a *Vševedná škola*. „No ešte bližšie stoja k sebe Komenský a Bayer v názoroch na pedagogicko-kontrolnú činnosť rektora školy.“⁸⁶ Tieto zhodné črty sleduje Karšai v ďalšej časti *Vedenie učebno-výchovnej práce podľa zásad Komenského a Bayera. Ďalší pedagogickí nasledovníci Komenského na prešovskej škole* (s. 65-72), konfrontujúc ich názory na disciplínu v škole, používanie trestov, pôsobenie inšpektorov a organizáciu školského roka. Oboch mysliteľov však, bohužiaľ, spojil i rovnaký osud, a to nenaplnenie svojich pedagogických predsavzatí – obidvaja opustili svoje pôsobiská. Po založení novej vzdelávacej inštitúcie, t. j. Kolégia v Prešove, sa do obsahu vzdelávania opäť dostali Komenského učebnice (*Brána jazykov*, *Vestibulum*, *Svet v obrazoch*) a medzi jeho priaznivcov F. Karšai radí I. Cabana a J. Rezika. V tejto časti je nutné osobitne oceniť i to, že Karšai svojimi závermi korigoval staršie názory na pedagogické názory E. Ladivera ml., ktoré mali byť ovplyvnené Komenského dielami. Túto skutočnosť zdôraznil i významný historik Jozef Mátej: „Ladivera nemožno považovať ani z hľadiska pedagogickej teórie za stúpenca J. A. Komenského.“⁸⁷ V závere autor obracia pozornosť na tradície Jana Amosa Komenského v Prešove (s. 73-81), ktoré vidí najmä v používaní spomínaných učebníc, opisuje Komenského mapu Moravy objavenú v Prešove roku 1959, využívanie jeho myšlienok pri príprave učiteľiek materských škôl v Prešove od konca 19. storočia, resp. vyzdvihuje dielo J. Hörka venované dejinám Kolégia v Prešove, v ktorom sú zachytené údaje o pôsobení Komenského.

Práca bola pozitívne hodnotená v mnohých recenziách a o značný krok posunula komeniologické bádanie v našich podmienkach. „Karšaiho dielo je záslužným prínosom do našej – ináč, žiaľ, chudobnej – komeniologickej literatúry, je poučné a jasne i zaujímavo napísané.“⁸⁸ Uvedené vyjadrenie v recenzii Juraja Čečetku je stále platným hodnotením tohto diela, ktoré je dodnes jediným komplexným spracovaním uvedenej témy. Jej význam bol zaznamenaný aj do fakultnej kroniky zaradením medzi významné publikácie.⁸⁹ Po-

84 KARŠAI, ref. 71, s. 56.

85 *Regulae scholasticae. Pro Juventute Evangelici et eorundem Docentibus concinatae et praescriptae.* (Školské pravidlá. Pre evanjelickú mládež a jej učiteľov zostavené a predpísané).

86 KARŠAI, ref. 71, s. 65.

87 MÁTEJ, Jozef. Komenský a Prešov. In *Kultúrny život*, 1965, roč. XX, č. 36, s. 5.

88 ČEČETKA, Juraj. František Karšai: Stúpenca J. A. Komenského v politických a školských dejinách Prešova. Bratislava : SPN, 1965. 106 s. a obr. príloha. In *Jednotná škola*, 1965, roč. XVII, č. 9, s. 850.

89 ADFP, Kronika FF UPJŠ v Prešove, s. 15.

predný slovenský historik školstva Jozef Mátej v recenzii tejto publikácie ocenil, že „je dôkladne spracovaná a má osobitný význam pre dejiny školstva a pedagogiky u nás, ale aj pre politické a kultúrne dejiny Prešova, východného Slovenska a vôbec pre históriu bývalého Uhorska“.⁹⁰

Jan Amos Komenský a Slovensko (Bratislava: SPN, 1970)

Najvýznamnejším monografickým výstupom vedeckej práce F. Karšaia je publikácia *Jan Amos Komenský a Slovensko* v rozsahu 364 strán, ku ktorým je pripojených 16 strán obrazovej prílohy. Toto „v každom ohľade originálne a pozoruhodné vedecké dielo, v ktorom nám autor predstavuje Komenského vplyv na Slovensko z viacerých aspektov v novom svetle“⁹¹, je členené na úvod a štyri hlavné kapitoly, v ktorých vyčerpávajúcim spôsobom podal jednotlivé otázky týkajúce sa Komenského a Slovenska.⁹² V úvode autor stručne načrtol hlavné politické udalosti Komenského doby a vyčlenil tri etapy jeho vzťahov k Slovensku: pred príchodom do Uhorska v roku 1650; počas blatnopotockého pobytu v rokoch 1650 – 1654; po odchode z Uhorska do konca jeho života v roku 1670. „Na tejto vertikálnej osi Fr. Karšai skúmal a interpretoval Komenského činnosť na Slovensku, sledoval, ako sa jeho vzťahy vyvíjali a čo sa z toho zachovalo ako trvalá hodnota.“⁹³ Zdôraznil i význam komeniologického výskumu, ktorý sa začal rozvíjať na podnet komeniológa Jána Kvačalu a vyjadril želanie, aby aj jeho práca prispela k oslavám trojstého výročia narodenia Komenského. Na druhej strane si však bol dobre vedomý zložitosti nastolenej problematiky a preto si ani netrúfal vydať komplexne spracované dielo. „Potrebovali by sme na to viac čiastkových štúdií, bez ktorých sa syntetické dielo napísať nedá. No i za takýchto okolností chceli by sme sa pokúsiť o niekoľko pohľadov, ktoré azda dajú podnet na prehĺbené štúdium doteraz menej povšimnutých faktorov v slovenskom komeniologickom bádani.“⁹⁴

Prvá kapitola *Slovensko – útočisko českobratských exulantov* (s. 11-47) začína určitým emocionálnym vyjadrením vzťahu autora ku skúmanej osobnosti. „Málokto z popredných českých mysliteľov stojí tak blízko k Slovákom svojim pôvodom i rodom ako Učiteľ národov Jan Amos Komenský.“⁹⁵ Obhajuje to umiestnením rodu na územie Moravského Slovácka, slovenským pôvodom jeho predkov a Komenského znalosťou okolia, ktorú využil pri tvorbe mapy Moravy. Samostatne sa potom zaoberá historickým obdobím humanizmu a renesancie, husitstvom, reformáciou a úlohou kníhtlače v kultúrnom rozvoji. Pre celostné ponímanie Komenského pôsobenia bolo nevyhnutné stručne popísať históriu Jednoty bratskej a následky bielohorskej katastrofy. Ďalšou mozaikou dokresľujúcou danú etapu je popis situácie v politickej a kultúrnej oblasti na dnešnom

90 MÁTEJ, ref. 87, s. 5.

91 KARŠAI, František. Jan Amos Komenský a Slovensko. Bratislava : SPN, 1970, 364 s. + 16 príloh a mapa Moravy (recenzia Jozefa Máteja). In *Jednotná škola*, 1970, roč. XXII, č. 10, s. 957.

92 KARŠAI, František. Jan Amos Komenský a Slovensko. SPN : Bratislava, 1970, str. 364 + prílohy a mapa (recenzia Henricha Janusa). In *Komenský*, 1970/1971, roč. 95, č. 8, s. 511.

93 ANTALÍK, Juraj. O Komenskom a Slovensku knižne. In *Pedagogika*, 1971, roč. XXI, č. 4, s. 638.

94 KARŠAI, František. *Jan Amos Komenský a Slovensko*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1970, s. 10.

95 KARŠAI, ref. 94, s. 11.

území Slovenska, prienik bratrickeho a husitského hnutia, udomácnenie reformácie a jej dopad na školské pomery vo významných strediskách – Kežmarku, Bardejove, Levoči, Prešove a pôsobenie slovenských intelektuálov a rektorov škôl.

V druhej kapitole *Slovensko v politickej koncepcii J. A. Komenského* (s. 49-147) autor „s neobyčajným rozhľadom, dôkladne a odborne podáva obraz politických a hospodárskych pomerov na Slovensku v prvej polovici 17. storočia“.⁹⁶ Aj tu je jej začiatok venovaný Komenskému, tentoraz jeho *Reči o vzdelávaní ducha*, v ktorej charakterizuje vtedajšiu hospodársku situáciu krajiny. Z tohto východiska Karšai smeruje k charakterizovaniu faktorov ovplyvňujúcich hospodársky život a jeho negatívny dopad na ľud prejavujúci sa známymi povstaniami. Bližšie sa zaoberá prejavmi Komenského kontaktov so Slovenskom pred príchodom do Uhorska, ktoré mali podobu používania jeho učebníc, korešpondencie s členmi Jednoty bratskej a ich patrónmi na Slovensku, šírenia jeho učenia prostredníctvom bývalých žiakov. „Za objavnú považujeme tú časť tejto kapitoly, v ktorej sa autor zaoberá puritanizmom a independizmom ako protifeudálnymi ideológiami v Uhorsku.“⁹⁷ Karšai opisuje okolnosti pozvania od Žigmunda Rákociho, s ktorým Komenský spájal svoje politické ambície vedúce k vybojovaniu náboženskej slobody, ako i prvú cestu Komenského do Sárospataku cez jednotlivé slovenské mestá. V knihe je plasticky zobrazené neľahké postavenie Komenského počas jeho pôsobenia ako pedagóga v Sárospataku, v ktorom na základe tragických udalostí zlyhávali jeho politické nádeje a vplyvom rozdielnych stanovísk s ostatnými učiteľmi i jeho reformné úsilie v oblasti školskej organizácie a pedagogiky. V rámci komeniologických prác iných autorov je práve Karšaiho práca novou v tom zmysle, že vníma oblasť a význam Slovenska vo sfére Komenského politických záujmov.⁹⁸ V ďalšej časti F. Karšai využíva svoje poznatky z predchádzajúcej monografie *Stúpeni J. A. Komenského v politických a školských dejinách Prešova*, keď čitateľovi približuje problematiku možného pozvania Komenského za rektora prešovskej mestskej školy. K najagilnejším predstaviteľom tejto myšlienky patrili J. Curiani a J. Sartorius, aj keď Karšaiovi chýbala odpoveď na to, či títo „konali na vlastnú päsť, alebo s vedomím a súhlasom Komenského“.⁹⁹ Autor sleduje politické snaženie Komenského aj po jeho odchode zo Sárospataku, keď sú pre jeho ambície a korešpondenciu nevyhnutné kontakty na Slovensku. V poslednej časti kapitoly poukazuje na kontroverzný dopad jeho kníh *Lux in tenebris*, resp. jej obmeny *Lux e tenebris*, ktoré mali „aktivizovať protihabsburské sily pre konečný a rozhodný boj za slobodu českého národa a protestantských cirkví žijúcich pod habsburským mocnárstvom“.¹⁰⁰

Najrozsiahljšou časťou monografie je tretia kapitola *Komenský v slovenskej pedagogike* (s. 149-326), v ktorej F. Karšai mapuje prienik jeho myšlienok do vyučovacieho procesu na slovenských školách, „najmä jeho nových vyučovacích metód jazykov do

96 KARŠAI, František. Ján Amos Komenský a Slovensko. Bratislava : SPN, 1970, 364 s. + 16 s. prílohy a mapka Moravy (recenzia Michala Faltina). In *Predškolská výchova*, 1971, roč. XXV, č. 10-11, s. 297.

97 MÁTEJ, ref. 91, s. 957.

98 VÁROSSOVÁ, Elena. Jan Amos Komenský a Slovensko. In *Filozofia*, 1971, roč. XXVI, č. 5, s. 568.

99 KARŠAI, ref. 94, s. 93.

100 KARŠAI, ref. 94, s. 111.

vyučovania na Slovensku v 17. a začiatkom 18. storočia“.¹⁰¹ Okrem žiakov, ktorí si napr. aj zo zahraničia donášali jeho knihy, do našich škôl ich zasielal i samotný Komenský. V tejto kapitole F. Karšai poskytol početné údaje týkajúce sa mnohých pedagógov i literárneho života na našom území, v ktorom sa prejavil rôznorodý záujem literátov¹⁰² o Komenského (J. Matthaëides, M. Zimmermann, J. Bayer, E. Ladiver ml., I. Caban, D. S. Horčíčka, J. Láni, J. Rezik, D. Krman, J. Simonides, M. Bel, P. Doležal, G. Fabri, A. F. Kollár, D. Lehocký, S. Tešedík, J. Ribay, J. Kollár, J. Kadavý, E. V. Rizner, J. Kvačala). „Jednotlivé údaje autor spracoval na základe niekoľkoročnej činnosti v knižniciach, archívoch atď. V tomto smere uviedol autor veľa nového a hodnotného materiálu.“¹⁰³

Komenského odkaz stále živý (s. 327-336) je poslednou a zároveň najkratšou kapitolou práce. Pre kladenie základov tradícií Komenského na Slovensku bola vytvorená vhodná pôda už v rámci slovensko-českých vzťahov počas husitského obdobia a reformácie. Osobitnou etapou bolo potom samozrejme obdobie Komenského pedagogických a politických aktivít. K ďalším etapám radí F. Karšai obdobia pietizmu, národného obrodzenia, Riznerove a Kvačalove pôsobenie, I. ČSR a vojenskej Slovenskej republiky. „Kvalitatívne nové obdobie“ je spojené s povojnovými rokmi, keď začali vychádzať slovenské preklady Komenského diel a komeniologická tematika je rozvíjaná aj v časopiseckej tvorbe.

Na pozadí politických a hospodárskych pomerov vtedajšej doby sprítomnil F. Karšai, ktorý sa tejto téme venuje so značným zápalom¹⁰⁴, význam Komenského a jeho myšlienok nielen pre pedagogické myslenie a prax, ale i zo širšieho záberu jeho filozofických, teologických a politologických úvah. „Autor vyvozuje své výklady z historických súvislostí, s nevšední pečlivostí shromažďuje a přesně cituje veškeré dostupné prameny, podává mnoho zcela nových poznatků a řadu starších názorů koriguje nebo uvádí na pravou míru.“¹⁰⁵ Ako sa uvádza i v recenzii na obale (autori J. Brambora a J. Mátej) „práce doc. Dr. F. Karšaiho J. A. Komenský a Slovensko je v každom ohľade originálnym a pozoruhodným vedeckým dielom, v ktorom sa nám predstavuje Komenského vplyv na Slovensko vo viacerých aspektoch v novom svetle. Tento vplyv učiteľa národov na našu vlasť skúma autor v širokých európskych reláciách, pričom si dôkladne všíma najmä politické dejiny nielen českého a slovenského národa, ale v úzkej súvislosti s nimi aj históriu susedných európskych a vzdialenejších národov – najmä počas života J. A. Komenského.“ Karšai v tomto diele preukázal výbornú orientáciu v komeniologickej problematike, schopnosť prezentovať Komenského názory v aktuálnom kontexte, ako aj bohatú znalosť pramennej a sekundárnej komeniologickej i historickej literatúry. „Doc. dr.

101 GUNDOVÁ, Mária. Učiteľ národov na Slovensku. In *Učiteľské noviny*, 1970, roč. XX, č. 42.

102 Mnohé podnetné informácie vo vzťahu k dejinám literatúry vyslovil vo svojej recenzii Rudolf Brtáň. František Karšai, Jan Amos Komenský (Bratislava : SPN, 1970, 363 s. +26 fotokopických príloh a mapa Moravy, Moravia Marchionatus Auctore J. A. Comenio). In *Slovenská literatúra*, 1971, roč. XVIII, č. 3, s. 311-313.

103 JANUS, Henrich. Pozoruhodná publikácia k výročiu Komenského (František Karšai: Jan Amos Komenský a Slovensko) In *Slovenské pohľady*, 1970, roč. 86, č. 12, s. 150.

104 JURKOVIČ, Ladislav. František Karšai, Jan Amos Komenský a Slovensko. In *Cirkevné listy*, 1971, roč. DXXXIV, č. 2, s. 30.

105 ČERVENKA, Jaromír. Komenský a Slovensko. In *Učiteľské noviny*, 1971, roč. XXI, č. 7, s. 3.

*F. Karšaimu sa vynikajúco podarilo spracovať túto rozsiahlu a náročnú problematiku najmä preto, že ako skúsený historik pedagogiky pracoval úspešne najmä heuristickou metódou.*¹⁰⁶

František Karšai – organizátor komeniologických podujatí

Jan Amos Komenský a Slovensko – I. medzinárodná komeniologická konferencia (Prešov, 15. – 19. septembra 1970)

S menom F. Karšaia budú v oblasti československej komeniológie už neodmysliteľne spájané aktivity smerujúce k organizovaniu najvýznamnejších vedeckých podujatí na Slovensku v druhej polovici 20. storočia. Rok 1970, ktorý bol OSN vyhlásený za Medzinárodný rok výchovy, bol pre komeniológov, a samozrejme i pre pedagogickú verejnosť, významný rôznymi podujatiami smerujúcimi k 300. výročiu úmrtia J. A. Komenského.

Začiatok prešovských komeniologických podujatí je reprezentovaný I. slovenskou komeniologickou konferenciou s medzinárodnou účasťou, ktorá sa konala v dňoch 15. – 16. septembra 1970 v historických priestoroch komplexu Čierny orol, kde sídli Park kultúry a oddychu v Prešove. Konferenciu, ktorá bola „*prvým vedeckým podujatím pre zhodnotenie spoločenského a pedagogického odkazu Učiteľa národov vo vzťahu ku Slovensku*“¹⁰⁷, usporiadali Filozofická a Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, v spolupráci so Slovenskou pedagogickou spoločnosťou pri SAV a pod patronátom ministra školstva SSR, rektora UPJŠ v Košiciach, rektora Univerzity J. A. Komenského v Bratislave a predsedu Mestského národného výboru v Prešove. Predsedom jej prípravného výboru bol F. Karšai, čo svedčí o váhe jeho autority na tomto poli pedagogického bádania.

Na konferencii boli prednesené dva hlavné referáty: Mátejev príspevok *Pedagogické dedičstvo J. A. Komenského na Slovensku* a Karšaiove vystúpenie *Ideologické vplyvanie J. A. Komenského na spoločensko-politické pomery na Slovensku*. V obsahu príspevku Karšai osvetlil vplyvanie Komenského „*v širších medzinárodných reláciách, v ktorých prebiehal vývoj 17. storočia v oblasti Slovenska*“.¹⁰⁸ Referujúci objasnil dva hlavné problémy: postoj Komenského k puritanizmu a independizmu, ktoré Komenský jednoznačne odmietal vo svojej obhajobe klasickej cirkevnej organizácie a úlohu reuelacionizmu, najmä v podobe vízií M. Drábika, spájanú s Komenského nádejami na odstránenie vlády Habsburgovcov a prinavrátanie náboženskej slobody v krajine.

Na margo samotného vystúpenia F. Karšaia sa vyjadrila v recenzii M. Bečková: „*K najzaujímavejšiemu, čo bolo na konferencii prednesené, patril referát F. Karšaia Ideologické vplyvanie J. A. Komenského na spoločensko-politické pomery na Slovensku, ktorého prednosťou bol i správny metodologický prístup a logická koncepcia. Na*

106 MÁTEJ, ref. 91, s. 957.

107 Úvodné slovo. In KARŠAI, František (ed.). *Jan Amos Komenský a Slovensko*. Zborník materiálov prvej slovenskej komeniologickej konferencie konanej v Prešove v dňoch 15. a 16. septembra 1970. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1971, s. 11.

108 KARŠAI, František. Ideologické vplyvanie J. A. Komenského na spoločensko-politické pomery na Slovensku. In KARŠAI, František (ed.). *Jan Amos Komenský a Slovensko*. Zborník materiálov prvej slovenskej komeniologickej konferencie konanej v Prešove v dňoch 15. a 16. septembra 1970. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1971, s. 47.

*základe materiálu zo svojej monografie Jan Amos Komenský a Slovensko, inak často neznámeho, objasnil dva ideové problémy, ktoré priamo ovplyvnili ako vlastný pobyt Komenského v Uhorsku, ako i recepciu jeho myšlienok – to je postoj Komenského k puritanizmu a independizmu a problém revelácií na Slovensku, ktoré F. Karšaii poníma ako nástroj Komenského v politickom boji proti Habsburgovcom.*¹⁰⁹

Prípravný výbor konferencie zhromaždil v Prešove výkvet československých i zahraničných komeniológov, ktorí účastníkov oboznámili s aktuálnymi výsledkami výskumov v oblasti pokrokovej pedagogickej vedy a komeniológie.¹¹⁰ Zaujímavým počínom organizátorov konferencie bolo, že účastníci konferencie dostali knihu *Jan Amos Komenský a Slovensko*, ktorej autor bol F. Karšaii.

V rámci sprievodných aktivít bola usporiadaná výstava prác Komenského z fondov východoslovenských knižníc, konali sa exkurzie do múzea v Sárospataku, Levoči, Kežmarku a popredným bádateľom bola odovzdaná pamätná medaila. Divadlo poézie FF UPJŠ prezentovalo prvé divadelné predstavenie Komenského hry *Diogenes Kynik* v réžii K. Horáka, ktoré zaujalo účastníkov konferencie svojím netradičným prevedením a vtipom.¹¹¹ Netradičným sprievodným javom bolo, že pošta pečiatkovala listové zásielky príležitostnou pečiatkou s textom „*Vedecká konferencia J. A. Komenský a Slovensko. Prešov, 15. – 16. septembra 1970.*“ Cieľom F. Karšaiia bolo ukotviť systematické stretávanie komeniológov na Slovensku každých päť rokov na konferenciách s názvom *Komenský a Slovensko*.¹¹²

Tejto prvej slovenskej konferencie, ktorá bola zároveň i šiestou komeniologickou konferenciou v Československu, sa zúčastnilo 178 českých a slovenských komeniológov, historikov pedagogiky, ako i zahraničných odborníkov, ktorí zastupovali ZSSR, Maďarsko, Anglicko, Juhosláviu, Poľsko. „*Hlavné referáty aj všetky príspevky potvrdili historický význam Komenského pre Slovensko a zároveň zvýraznili vývin komeniologických záujmov a štúdií aj na našej univerzite.*“¹¹³ Publikačným výstupom konferencie bolo vydanie zborníka *Jan Amos Komenský a Slovensko*. Zborník s prezentovanými 18 príspevkami sa stal „*veľmi cenným príspevkom do slovenskej školskej historiografie a do slovenskej komeniologickej literatúry.*“¹¹⁴

Priebeh a výsledky tejto významnej medzinárodnej komeniologickej konferencie hodnotilo 1. októbra 1970 na svojom zasadnutí Predsedníctvo Slovenskej pedagogickej

109 BEČKOVÁ, Marta. Jan Amos Komenský a Slovensko. (recenze sborníku). In *Studia Comeniana et historica*, 1972, roč. II, č. 4, s. 62. ISSN 0323-2220

110 ADFFP, Kronika FF UPJŠ v Prešove, s. 131.

111 BEČKOVÁ, Marta. J. A. Komenský a náprava věcí lidských. In *Učitel'ské noviny*, 1970, roč. XX, č. 37, s. 1.

112 KARŠAI, František. Závěrečné slovo předsedu Přípravného výboru konferencie Komenský a Slovensko doc. PhDr. Františka Karšaiho, CSc. In KARŠAI, František (ed.). *Jan Amos Komenský a Slovensko*. Zborník materiálov prvej slovenskej komeniologickej konferencie konanej v Prešove v dňoch 15. a 16. septembra 1970. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1971, s. 258.

113 ADFFP, Kronika FF UPJŠ v Prešove, s. 130.

114 SÝKOROVÁ, Želmira. Jan Amos Komenský a Slovensko. Zborník materiálov z prvej slovenskej komeniologickej konferencie konanej v Prešove v dňoch 15. a 16. septembra 1970. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1971. In *Jednotná škola*, 1972, roč. XXIV, č. 7, s. 661-664.

spoločnosti pri SAV. „Konštatovalo veľmi dobrú prípravu a priebeh konferencie, ktorá bola dôstojným príspevkom slovenských pedagógov pri hľadaní pokrokového odkazu učiteľa národov – Jana Amosa Komenského.“¹¹⁵ Za svedomitú prípravu a samotný zdarný priebeh konferencie vo všetkých oblastiach, t. j. vedeckej, spoločenskej a exkurznej, vyslovilo Predsedníctvo pochvalu a uznanie všetkým členom prípravného výboru, no zvlášť jeho predsedovi F. Karšaiovi.

Demokratizmus v diele Jana Amosa Komenského – celoštátne vedecké sympóziium (Prešov 16. októbra 1972)

V rámci 380. výročia narodenia J. A. Komenského sa v Dome kultúry ROH v Prešove 16. októbra 1972 konalo celoštátne vedecké sympóziium *Demokratizmus v diele Jana Amosa Komenského*, ktorého hlavným organizátorom bola Katedra pedagogiky a psychológie FF UPJŠ v Prešove.¹¹⁶ Pozvanie na vystúpenie prijali opäť významné osobnosti z radov českých a slovenských historikov a komeniológov a ako hosť sa na sympóziu zúčastnil prof. dr. Ferencz Ábent, CSc., vedúci Katedry pedagogiky na Univerzite v Budapešti.¹¹⁷ Cieľom sympózia bolo „ukázať analýzou a interpretáciou myšlienok Komenského, ako ovplyvnil vo svojej dobe, ale najmä v nasledujúcich storočiach, demokratizačné snahy vo vývoji pedagogickej teórie, v školskej praxi, ale aj v širších kultúrno-spoločenských reláciách“.¹¹⁸

Hlavným organizátorom tohto rokovania, ktoré sa orientovalo na „odhaľovanie progresívnych demokratizačných myšlienok výchovy a vzdelávania Komenského, čím sa stal vzorom pre moderné vzdelávacie systémy“¹¹⁹, bol opäť F. Karšai. Po privítaní hostí dekanom prof. A. Čumom, predniesol F. Karšai úvodný referát *Demokratizmus v pedagogickom odkaze J. A. Komenského*, v ktorom v súlade s témou rokovania vyzdvihol to, že „práve v oblasti výchovy a vzdelávania sú obsiahnuté u Komenského najhlbšie prvky demokratizmu, ktoré svojou pokrokovosťou, všeobecnosťou a priebojnosťou našli hlboký odraz nielen u českých a slovenských pedagogických mysliteľov, ale aj v širokých medzinárodných reláciách u tých pedagógov, ktorí kľiesnili cestu zľudoveniu vzdelávania“.¹²⁰ V príspevku sa následne zamerl na analýzu jednotlivých prvkov demokratizačných snáh Komenského, a to napr. v podobe požiadavky vzdelávania všetkej mládeže vo verejných školách, s dôrazom i na vzdelávanie dievčat a chudobných detí, čo nebolo v jeho dobe samozrejmosťou. V tomto duchu poukazuje i na samotnú polemiku Komen-

115 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, List prorektora UPJŠ v Košiciach prof. MUDr. J. Lukáčiho dekanovi FF UPJŠ v Prešove prof. dr. A. Čumovi, CSc., datovaný dňa 17. novembra 1970, č. 1829/72.

116 ADFFPU, Kronika FF UPJŠ v Prešove, s. 177.

117 H. J. V Prešove o Komenskom. In *Matičné čítanie*, 1972, roč. V, č. 25, s. 2.

118 Úvod. In KARŠAI, František (ed.). *Demokratizmus v diele Jana Amosa Komenského*. Acta facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1974, s. 3.

119 BAČOVÁ, Marta. Komeniologické konferencie, sympóziá a semináre usporiadané FF UPJŠ a KPÚ v Prešove (1970 – 1990). In PAVLOV, Ivan (ed.). *50 rokov venovaných ďalšiemu vzdelávaniu slovenského učiteľstva*. Prešov : Metodické centrum, 1998, s. 118.

120 KARŠAI, František. Demokratizmus v pedagogickom odkaze J. A. Komenského. In KARŠAI, František (ed.). *Demokratizmus v diele Jana Amosa Komenského*. Acta facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1974, s. 6.

ského s výrokom v Písme, resp. s predsudkami predchádzajúcich generácií. Pripomenul i hlavné činitele efektívneho školského edukačného procesu: školy – učitelia – učebnice, ktorý tvoril nevyhnutnú a najdôležitejšiu súčasť Komenského všenápravného úsilia. V prvej časti rokovania ešte odznali príspevky P. Flossa o filozofických predpokladoch Komenského demokratizmu a D. Čapkovej venovaný demokratizmu Komenského systému pansofického celoživotného vzdelávania. Dopoludnia ešte vystúpili s referátmi J. Kyrášek (*O demokratizme obsahu vzdelávania u Komenského*), A. Čuma (*Vzťah ruskej školy k demokratickému odkazu J. A. Komenského v druhej polovici 19. storočia*), bol prečítaný príspevok neprítomného J. Bramboru (*J. A. Komenský o demokratizácii a popularizácii vedy*) a v diskusii prehovoril P. Vajcik. Bohatý program ponúkali i popoludňajšie vystúpenia J. B. Čapka, J. Máteja, J. Cacha, V. Ružičku, K. Angelisa a M. Faltina. V záverečnom vystúpení F. Karšai „*hovoril o vysokej hodnote a prínose Komenského diela*“¹²¹, poďakoval za účasť a vystúpenia a vyjadril nádej na stretávanie sa odbornej komunity pri organizovaní ďalších komeniológických podujatí v Prešove.

Na druhý deň rokovania komeniológického sympózia, ktoré svojimi mnohými podnetnými úvahami znamenalo „*ďalší prínos k rozvoju nášho komeniológického bádania*“¹²², sa jeho účastníci zúčastnili výletu na pamätné miesta na Dukle. Príspevky autorov boli publikované v zborníku s rovnomenným názvom sympózia, ktorý bol vydaný v r. 1974 a jeho vedeckým a zodpovedným redaktorom bol F. Karšai.

Úspech týchto stretnutí rezonoval v samotných odborných kruhoch, o čom svedčí aj počet ich účastníkov a ich ohlas medzi komeniológmi doma i v zahraničí. „*Kladem prešovských komeniológických vedeckých zasadání je – vedle již uvedeného rozsahu problematiky sledované vždy se zdůrazněním aktuálnosti idejí Komenského a významu jejich studia pro naši současnost – skutečnost, že se v pohostinném prostředí Prešova shromáždí značný počet zástupců pedagogické vědy, komeniologie a praxe, především z řad učitelů a studentů pedagogických věd.*“¹²³ Tieto priaznivé odozvy, rozvíjajúca sa spolupráca medzinárodného charakteru na riešení komeniológickej problematiky a snaha o systematické stretávanie, podnietili F. Karšaia k organizovaniu prvého slovensko-maďarského komeniológického sympózia.¹²⁴ Žiaľ, tohto stretnutia sa už nezúčastnil.

Výchovno-vzdelávacia, výskumná, publikačná a organizátorská práca F. Karšaia, obetavého pedagóga, autora monografií a významných štúdií a článkov, historika pedagogiky a komeniológa, milovníka prírody a fotografovania, má trvalé miesto v pedagogickom odkaze našich najvýznamnejších osobností, ktoré sa výraznou mierou podieľali na rozvoji pedagogickej vedy a to nielen v našich podmienkach. Do oblasti komeniológie sa navždy zapísal ako organizátor podujatí, ktorý svojou erudovanosťou dokázal orientovať záujem odbornej komunity na prešovskú akademickú pôdu a kreovať jej dôstojné

121 BAČOVÁ, Marta. Komeniológické sympóziu v Prešove. In *Jednotná škola*, 1973, roč. XXV, č. 1, s. 84.

122 BAČOVÁ, ref. 121, s. 84.

123 BEČKOVÁ, Marta. Sborníky z prešovských komeniológických sympozií. In *Pedagogika*, 1982, roč. XXXII, č. 1, s. 107. ISSN 0031-3815

124 Sympóziu s názvom *O význame J. A. Komenského pre socialistickú pedagogiku* sa konalo na dvoch miestach: 28. a 29. októbra 1975 v Krajskom pedagogickom ústave v Prešove a 31. októbra a 1. novembra 1975 v Sárospataku.

miesto na mape komeniologických pracovísk. Okrem ponímania F. Karšaia ako vedúcej osobnosti prešovských komeniologických stretnutí, k jeho trvalému komeniologickému odkazu patrí najmä jeho spis *Jan Amos Komenský a Slovensko*. Vyjadrenie recenzenta Michala Faltina, že „od čias najväčšieho komeniológa Jána Kvačalu nikto zo slovenských komeniológov nenapísal také základné dielo o Komenskom ako Fr. Karšai“¹²⁵, môžeme považovať za aktuálne i v dnešných časoch.

Na znak úcty k nemu a jeho dielu, ako aj jeho osobnosti slúžiacej ako vzor vedeckého pracovníka, je jeho meno, spolu s ostatnými osobnosťami Prešova, vyryté na pamätníku pred Mestským úradom v Prešove.

* Text je čiastkovým výstupom riešenia projektu VEGA č. 1/0517/13 *Prínos prešovských vysokoškolských pedagógov k rozvoju komeniológie na Slovensku*.

doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD.
Ústav pedagogiky, andragogiky a psychológie
Katedra andragogiky FHPV PU v Prešove
Ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov
e-mail: eduard.lukac@unipo.sk

125 FALTIN, ref. 96, s. 297.